

Gintautas Surgailis

KARINĖS-VISUOMENINĖS ORGANIZACIJOS LIETUVOJE 1918-1940 M.

VYRIAUSIASIS LIETUVOS GYNIMO KOMITETAS

1920 m. rudenį Lietuvos kariuomenei kovojant sunkias kovas su lenkais, kurios buvo sėkmingesnės lenkams, Lietuvoje susidarė kritiška situacija. Lietuvos kariuomenė smarkiai nukentėjo, susilpnėjo jos galia ir kovingumas, visoje valstybėje jautėsi suirutė.

Aptarti esamą situaciją Steigiamajame seime 1920 m. rugsėjo 26 d. buvo sušauktas kai kurių ministerijų bei kai kurių Steigiamojo Seimo komisijų pirmininkų pusiau privatus susirinkimas. Susirinkime buvo nuspręsta, kad kovon dėl Lietuvos Nepriklausomybės turi stoti ne tik kariuomenė, bet ir visa visuomenė, parodydama, kad ji iš tikrųjų nori būti nepriklausoma¹.

Kad visuomenė galėtų laisvai savo nusistatymą bei pasiryžimą išreikšti, buvo nutarta įsteigti visuomeninį Lietuvos gynimo komitetą ir pradėti telkti visuomenės pastangas Nepriklausomybei ginti. Šiai minčiai buvo pritarta. Minėtame susirinkime iš žymesnių Steigiamojo Seimo narių buvo išrinktas Lietuvos gynimo komitetas, vėliau pasivadinęs Vyriausiuoju Lietuvos gynimo komitetu. Socialdemokratų partijos nariai jame dalyvauti atsisakė. Į Komitetą be Steigiamojo Seimo narių dar įėjo Krašto apsaugos ministerijos bei Lietuvos šaulių są-

---

1 Vyriausias Lietuvos gynimo komitetas. - K., 1921. - P. 3.

jungos atstovai. Įkurta Komiteta parėmė Steigiamojo Seimo seniūnų taryba, tačiau kad Lietuvos gynimo komitetas įgytų dar didesnę reikšmę, rugsėjo 28 d. buvo sušauktas Steigiamojo Seimo frakcijų ir visuomeninių organizacijų atstovų susirinkimas, kuriame dalyvavo Krašto apsaugos ministerijos įgaliotinis. Šiame susirinkime dalyvavo Lietuvos krikščionių demokratų, Lietuvos socialistų liaudininkų, Lietuvos vokiečių partijų, Žydų tautos tarybos, Socialistinės jaunuomenės organizacijos, Lietuvos šaulių sąjungos, "Pavasario", Lietuvos valstiečių sąjungos, "Santaros", "Pažangos", Lietuvos ūkininkų sąjungos, Aukštųjų kursų, Blaivybės draugijos ir kai kurių kitų smulkesnių organizacijų atstovai. Susirinkimo nariai iš esmės pritarė Lietuvos gynimo komiteto idėjai ir išrinko Lietuvos gynimo komiteto tarybą². Komiteto pirmininku buvo išrinktas Steigiamojo Seimo narys Mykolas Sleževičius, vicepirmininku - Steigiamojo Seimo narys M.Krupavičius, išdininku - Steigiamojo Seimo narys O.Buchleris. Komiteto nariai buvo šie: Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas V.Putvinskis, Steigiamojo Seimo narys Žydų tautos įgaliotinis V.Čerkasas, Steigiamojo Seimo narys A.Šmulkštys. Sekretoriumi išrinktas Steigiamojo Seimo narys P.Ruseckas³.

Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas tuojau kreipėsi į visuomenę su atsišaukimu, pabrėždamas iškilusį pavojų Lietuvos Nepriklausomybei, kviesdamas visuomenę vienytis ginti Nepriklausomybę. Atsišaukime buvo raginama kiekviename valsčiuje sudaryti Lietuvos gynimo komitetus, valsčių komitetams jungtis į apskričių komitetus. Be to, kad pradėta kova būtų sėkminga, buvo raginama pasitikėti Steigiamuoju Seimu, visais būdais remti Vyriausybę: stoti savanoriais į kariuomenę, telktis į šaulių bei partizanų būrius, rinkti kareiviams, šauliams bei partizanams aukas - maistą, drabužius, pinigus, aukoti brangenybes Lietuvos aukso fondui sudaryti⁴.

Vyriausiasis komitetas, siekdamas, jog besikuriantys komitetai būtų tvirtesni ir savarankiškesni, specialiai nesiuntė savo atstovų į provinciją, idant vietiniai žmonės patys galėtų rodyti iniciatyvą.

Visuomenė iškeltai idėjai pritarė. Pasirodžius minėtam atsišaukimui, tuojau pradėjo plaukti įvairiausios aukos, apskrityse ėmė organizuotis Lietuvos gynimo komitetai. Tai truko apie mėnesį.

Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas, kad susitvarkytų, turėjo samdyti bei šiaip kviestis daug darbininkų. Steigiamojo Seimo prezidiumui leidus, Komitetas užėmė net 5 didelius Steigiamojo Seimo rūmų kambarius ir rūšį, kuri

2 Ten pat. - P. 3.

3 Ten pat. - P. 10.

4 Ten pat. - P. 4.

pavertė sandėliu. Kartais visą dieną plaukdavo aukos ir jas vos spėdavo priimti 2-4 žmonės (daugiausia Steigiamojo Seimo narės moterys). Pats Komitetas ilgą laiką posėdžiavo kasdien, kartais net du kartus per dieną, o kai kurie Komiteto nariai dirbdavo komitete ištisas dienas. Komitetas tapo autoritetinga visuomenine įstaiga. Į jį nuolat kreipdavosi atskiri asmenys, įstaigos, o 1920 m. rugsėjo 29 d. Kauno moksleiviai organizuotai atvyko reikalauti, kad Komitetas ir juos įtrauktų į Tėvynės gynimo darbą⁵.

Vienas iš pirmųjų veiksmy, kurių ėmėsi Komitetas, buvo kreipimasis į Amerikos lietuvius. Iš jų Komitetas greitai susilaukė ir moralinės, ir materialinės paramos.

Prie Komiteto buvo įkurtas propagandos biuras, kuris ėmė leisti lietuvių, gudų, žydų kalbomis plakatus, atsišaukimus, brošiūrėles, vienkartinius laikraščius ir kt. Ši literatūra buvo platinama po Lietuvą, pasiekdavo Vilnių, Gardiną ir kitas okupuotas Lietuvos sritis⁶.

Komitetas, siekdamas, kad propaganda būtų efektyvesnė, į įvairias Lietuvos vietas ėmė siuntinėti savo instruktorius, propagandistus, organizatorius, kurie patekdavo ir į želigovskininkų okupuotą teritoriją. Buvo organizuojami susirinkimai, mitingai. Komiteto prašymu plačiai į šį darbą įsijungė Steigiamojo Seimo nariai.

Pagrindinis propagandos tikslas buvo palaikyti gerą gyventojų nuotaiką, apsaugoti juos nuo nereikalingų ekscesų ar išsišokimų, paneigti skleidžiamus gandus.

Komitetas greitai įgijo autoritetą. Į Komitetą ėmė plaukti įvairiausi skundai, kurie būdavo paskirstomi atitinkamoms valdžios įstaigoms⁷.

Į Komiteto kasą ėmė plaukti ir aukos. Valstybės išdineje Kaune buvo atidaryta sąskaita nr. 43. Buvo aukojami ne tik pinigai, bet ir įvairios brangenybės. 1921 m. gruodžio 10 d. visos suaukotos brangenybės buvo perduotos valstybės išdui. Jos oficialiu kursu buvo įkainotos 272 461 auksinu ir 16 skatikų. Tai sudarė maždaug 1/3 tikrosios brangenybių kainos rinkoje.

Buvo perduotos tokios auksinių pinigų sumos: 4 472,5 Rusijos rublio, kuriuos perskaičiavus į auksinus, imant 20 auksinų už vieną rublį, susidarė 98 450 auksinų; 70 Vokietijos markių (1 markė - 9 auksinai), kurių bendra vertė buvo 630 auksinų; 53 JAV doleriai ir 50 centų (dolerio kursas buvo 50 auksinų) arba 2 675 auksinai; 30 Prancūzijos frankų po 4 auksinus už kiekvieną, t.y. 120 auk-

---

5 Ten pat.

6 Ten pat.

7 Ten pat. - P. 5.

sinų.

Be to, buvo perduota 242 auksiniai žiedai, aukso laužo, paausuočių žiedų bei aukso dirbinių, kurie buvo įkainoti 20 431 auksinu. Sidabrinė daiktų buvo perduota gana daug, bet Valstybės išdinė priimdama juos įkainavo tik 9 741 auksinu.

Nuo 1920 m. gruodžio 31 d. iki 1921 m. gruodžio 31 d. komitetas gavo aukų už 2 270 156 auksinus ir 48 skatikus. Tai buvo Lietuvos žmonių aukos. Be to, komitetas gavo aukų ir iš užsienio: iš JAV - įvertintų 5 510 845 auksiniais, iš Brazilijos - 2 538,24, iš Anglijos - 71 327, iš Latvijos - 16 338,95 auksino. Iš viso pinigais gauta 7 871 206 auksinai 88 skatikai. Be to, Latvijoje buvo paaukota daiktų už 1 996 603 auksinūs ir 27 skatikus. Taigi, iš viso aukų gauta 9 867 810,15 auksino⁸.

Be viso šito, Lietuvos gyventojai daug aukojo maisto produktų, kurie buvo perduodami kariniams daliniams, karo ligoninėms, daug drabužių, 11 arklių. Žinios apie gaunamas aukas buvo skelbiamos laikraščiuose⁹.

1921 m. komiteto bendra metinė apyvarta viršijo 40,5 milijono auksinų¹⁰.

Siekiant suteikti finansinę paramą Vyriausybei, buvo nutarta organizuoti Laisvės paskolos lakštų pardavinėjimą. Buvo plačiai aiškinamas akcijos reikalingumas, kiekviename valsčiuje paskirti kasininkai pardavinėjo šiuos lakštus. Komitetas šiam reikalui išleido laikinuosius kvitus, kurie buvo išduodami žmonėms, o paskui keičiami į lakštus. Tačiau šis sumanymas nebuvo sėkmingas. Sėkmingai lakštai buvo pardavinėjami tik Kaune, kur buvo gerokai viršytas numatytas planas ir lakštų parduota daugiau kaip už 2 milijonus auksinų¹¹.

Komitetas visą laiką stengėsi paremti kariuomenę, teikti jai ginklų, drabužių, maisto, šelpti sužeistuosius, karių šeimas, remti Šaulių organizaciją ir kt. Vienas iš svarbiausių darbų šia linkme buvo organizuoti "Geležinio vilko" raitelių savanorių pulką ir pėstininkus savanorius L.Želigovskiui pradėjus pulti Lietuvą. "Geležinio vilko" pulkui buvo paskirta 200 000 auksinų. 20 550 auksinų buvo paskirta karo mokyklai mokomiesiems pabūklams įsigyti. Šarvuoto traukinio "Gediminas" įrangai įsigyti buvo paskirta 92 550 auksinų¹². Be to, Komitetas ir pats supirkinėjo ginklus, Finansų ministerijai perdavė milijoną auksinų.

---

8 Ten pat. - P. 6-7.

9 Ten pat. - P. 8.

10 Ten pat. - P. 16.

11 Ten pat. - P. 8.

12 Įsakymas kariuomenei. Nr. 42. 1921 m. vasario 20 d.

Komitetas švenčių proga kariuomenei skirdavo pašalpas. 1921 m. Velykų valgiams kariams pagerinti Komitetas paskyrė 436 610 auksinų pašalpa.

1924 m. pabaigoje, stabilizavusis Lietuvos tarptautinei padėčiai, Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas, kaip atlikęs savo užsibrėžtą tikslą, likvidavosi.

LIETUVOS MOTERŲ KOMITETAS TĖVYNEI GINTI

1920 metų rugsėjo mėnesį Kaune įkūrus Vyriausiąjį Lietuvos gynimo komitetą, Kauno moterys susibūrė į Lietuvos moterų komitetą Tėvynei ginti. Kaip nurodyta Komiteto įstatuose, svarbiausias jo tikslas - saugoti ir ginti Lietuvą priešams užpuolus. Į Komitetą galėjo burtis visos Lietuvos moterys, nepaisant tautybės, tikybos, pažiūrų skirtumo.

Buvo sudarytos 4 sekcijos: finansų, propagandos, frontui aprūpinti, sužeistiesiems aprūpinti. Komitetas 1920 m. spalio 3 d. Kaune Rotušės aikštėje sušaukė didelį mitingą. Mitingo lozungas - "Lietuvos moterys! Tėvynė pavojuje!" Susirinkimo pirmininkė buvo O.Stulginskienė, sekretorė B.Novickienė.

Mitinge 8 moterys buvo išrinktos į Centro valdybą: O.Stulginskienė, B.Novickienė, Vailokaitienė, Sleževičienė, Janulaitienė, Rabinavičienė (žydė), Ešmanaitė (vokietė) ir Ladygienė.

Komiteto narės labai energingai įsijungė į numatytą veiklą. Užmezgė ryšius su frontu, ėmė teikti paramą sužeistiesiems bei grįžusiems iš nelaisvės kariams. Dažnai į frontą vykdavo B.Novickienė, Janulaitienė, Sleževičienė, Pakalnienė, Ladygienė. Į frontą buvo vežamos proginės dovanos, šilti drabužiai, pirštinės ir t.t. Moterys suorganizavo didelę protesto akciją prieš Hymanso projektą, pagal kurį Lietuvą buvo siūloma padalyti į du kantonus ir susieti artimais ryšiais su Lenkija. Šio Komiteto iniciatyva 1921 m. liepos 9 d. Kaune, karių klube, buvo sušauktas visų veikusių Lietuvoje moterų organizacijų atstovų susirinkimas. Susirinkime buvo priimta protesto prieš šiuos planus rezoliucija. Buvo reikalaujama, kad Tautų Sąjunga priverstų lenkus įvykdyti jų pasirašytą Suvalkų sutartį. Šis protestas buvo įteiktas Steigiamajam Seimui ir Vyriausybei¹³.

Lietuvos moterų komitetas Tėvynei ginti savo sumanymams įvykdyti telkdavosi ne tik moteris, buvo įsteigta ir keletas mišrių skyrių. Kai kur į Komiteto veiklą būdavo įtraukiama visa mokykla.

13 Maširotienė O. Moterų politinis ir valstybiniai-tautinis darbas 1907-1937 m. - P. 27-28.

Kai Lietuvos politinė padėtis stabilizavosi ir buvo paleistas Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas, nustojo veikti ir Lietuvos moterų komitetas Tėvynei ginti.

LIETUVOS KARIUOMENĖS ATSARGOS KARININKŲ SAJUNGA

1923 m. antroje pusėje pradėjus mažinti karininkų etatus veikiančioje kariuomenėje, nemažai karininkų buvo paleista į atsargą. Daugumas karininkų ir karo valdininkų paleisti iš kariuomenės negalėjo rasti darbo, todėl kai kurie ėmėsi įkurti sąjungą, kuri padėtų išspręsti iškilusias problemas.

Sąjungos įkūrimo parengiamieji darbai prasidėjo 1923 m. lapkričio mėnesį. Juos pradėjo karo valdininkas Stasys Skeberdys. Jis parengė įstatus, kurie 1923 m. lapkričio 20 d. buvo įteikti Kauno apskrities viršininkui su prašymu įregistruoti ir patvirtinti. Tačiau įstatatai buvo atmesti, nes juose nebuvo laikomasi kai kurių panašioms organizacijoms tuo metu keliamų reikalavimų¹⁴.

Pertvarkant įstatus, buvo nutarta kurti tik Karininkų sąjungą, o pagal pirmąjį įstatų variantą turėjo būti "Atsargos karių sąjunga", t.y. į ją būtų galėję stoti ir išėję į atsargą kareiviai.

Naujai pertvarkytus įstatus pasirašė ats. karo valdininkas Mažylis, ats. vyr.ltn. Šneideraitis, ats. kpt. Šernas, ats. karo vald. Pranckūnas ir ats. karo vald. Skeberdys.

1924 m. sausio 2 d. įstatatai vėl buvo pateikti įregistruoti ir kovo 2 d. patvirtinti.

Sąjungos pirmasis posėdis įvyko 1924 m. kovo 9 d. Buvo išrinkta laikinoji valdyba. Jos pirmininku tapo ats. kpt. Šernas, ats. karo vald. Skeberdys - sekretoriumi, ats. karo vald. Pranckūnas - išdininku, nariais - ats. ltn. Šneideraitis ir ats. karo valdininkas Mažylis.

1924 m. balandžio 6 d. įvyko iškilmingas Atsargos karininkų sąjungos steigiamasis susirinkimas. Jame išrinkta Sąjungos vadovybė. Pirmininku vėl buvo išrinktas Šernas¹⁵.

Sąjungos nariais galėjo būti tarnavę Lietuvos kariuomenėje karininkai, karo gydytojai ir karo valdininkai. Paleistieji iš kariuomenės karininkų garbės

14 Atsargos karininkų sąjunga// Mūsų žinynas. - 1924. - Nr.19. - P. 122...

15 Mažylis. Atsargos karininkų sąjunga// Kardas. - 1934. - Nr. 19. - P. 385.

teismo sprendimu galėjo būti priimami tik visuotiniam susirinkimui nutarus. Be to, Sąjungos pirmininkui sutikus, nariais galima buvo priimti ypatingai nusipelnčius, nors ir netarnavusius kariuomenėje, žmones.

Nariais negalėjo būti teismo nuosprendžiu išmesti iš kariuomenės ir teismo bausti už žeminančius žmogaus garbę nusikaltimus karininkai.

Kad į Sąjungą nepatektų kaip nors susikompromitavusių karininkų, jie pirmiausia būdavo priimami kandidatais, o po to, atlikus reikalingus patikrinimus, nariais. Iš Sąjungos narys galėjo būti pašalintas tik visuotinio susirinkimo ar garbės teismo sprendimu.

Sąjungą sudarė aktyvieji ir pasyvieji nariai. Aktyviaisiais nariais galėjo būti išstojusieji iš kariuomenės karininkai. Pasyviaisiais - visi ištikimi Lietuvai piliečiai. Vėliau Sąjungos aktyviaisiais nariais buvo priimami ne tik tikrosios tarnybos buvę karininkai, bet ir jaunieji atsargos karininkai, baigę aspirantūrą karo mokykloje.

Sąjunga sau iškėlė tikslą ugdyti tautinę ir valstybinę savo narių sąmonę, pareigos supratimą, rūpintis kultūriniais ir teisiniais narių reikalais.

Sąjunga turėjo vėliavą (ją 1930 m. birželio 21 d. Sąjungos suvažiavimo metu įteikė prezidentas A.Smetona), antspaudą ir ženklą. Ženklą sukūrė ats. ltn. Šneideraitis.

Sąjungos įstatai numatė, kad jos nariai gali steigti klubus, skaityklas, savišalpos kasas ir kitas kultūrinės bei ekonomines įstaigas, organizuoti karo pratimų treniruotes, žaidimus, pramogas, leisti knygas, laikraščius bei kitus spaudinius¹⁶.

Aukščiausiasis Sąjungos organas buvo visuotinis narių, vėliau skyrių atstovų suvažiavimas. Centro valdyba - pirmininkas ir 4 nariai - buvo renkami 3 metams. Suvažiavime taip pat buvo išrenkama revizijos komisija bei garbės teismas.

Iš pradžių iki 1933 m. Sąjungos nariais buvo beveik vien tik Kaune gyvenantys atsargos karininkai ir pati Sąjunga buvo palyginti negausi, tačiau su ja ėmė skaitytis visos ministerijos ir įstaigos. Ypač didelį palankumą rodė Vidaus reikalų ir Žemės ūkio ministerijos, noriai būdavo suteikiamos atsargos karininkams ir karo valdininkams tarnybos policijoje, miškų administracijoje ir kitur. Sąjungos valdyba rūpinosi apgyvendinti karininkus Lenkijos pasienyje, kur gyveno daug nelietuvių. Šiam sumanymui entuziastingai pritarė žemės ūkio ministras kunigas M.Krupavičius. Visi atsargos karininkai, padavusieji pareiškimus,

16 Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungos įstatai. - K., 1935. - P. 2-3.

gavo žemės Trakų apskrityje.

Ministrų kabinetas susikūrusiai Sąjungai paskyrė 3000 litų pašalpą¹⁷.

Sąjungos augimo ir stiprėjimo laikotarpiu (uuo 1926 m.) jai vadovavo ats. plk. prof. Žilinskas. Jo vadovavimo metu Sąjunga daug dėmesio skyrė analogiškų skyrių užsienio valstybėse veiklai, mėgino imtis verslinio-komercinio darbo, rengė paskaitas, balius. Tačiau komercinė veikla nebuvo labai sėkminga. Perrašinėjimo biurą teko uždaryti, nes biuras neturėjo pakankamai darbo, Emigracijos biuro patalpas teko už 13 tūkst. litų išnuomoti "Lietgaro" bendrovei¹⁸. Vėliau komercinės veiklos buvo atsisakyta dėmesį koncentruojant į idėjinį, visuomeninį ir karinio lavinimosi darbą¹⁹.

1933 m. Sąjungos suvažiavime įstatai buvo pakeisti. Buvo leista ten, kur yra ne mažiau kaip 10 karininkų, steigti Sąjungos skyrius. Atsargos karininkai tuo pasinaudojo, ir visose apskrityse įsikūrė Sąjungos skyriai. Skyriuose priimti atsargos karininkai pilnateisiais nariais tapdavo po to, kai skyrių nutarimus patvirtindavo centro valdyba.

1934 m. minint Sąjungos dešimtmetį, suvažiavime jau dalyvavo ir Sąjungos skyrių atstovai. Šiame suvažiavime pareikštas pageidavimas Sąjungai persitvarkyti - vadovybę (skyrių viršiniukus) ne rinkti, bet skirti. Iki tol skyrių pirmininkai buvo renkami. Idėją suvažiavimas palaikė. 1935 m. atitinkamai buvo pertvarkyti ir Sąjungos įstatai: užfiksuotas skyrių pirminiukų skyrimas²⁰.

Pirmuosius dvejus metus skyriuose vyko organizaciniai darbai, tačiau po poros metų prasidėjo skyrių veiklos krizė: narių skaičius ėmė mažėti, karininkai pradėjo išstoti iš Sąjungos, nes dauguma skyrių nebedirbo prasmingesnio ir intensyvesnio darbo. Buvo apsiribota 1-2 paskaitom per metus. Tuo tarpu karininkai, stodami į šią organizaciją, tikėjosi, kad tai nebus vien reprezentacinė Sąjunga, bet bus siekiama tam tikrų praktinių rezultatų bei teisių. Viltims nepasiteisinus, Sąjungos skyrių entuziazmas ėmė blėsti, jų populiarumas darėsi menkesnis. Sąjungos centro valdyba į šias problemas atkreipė dėmesį²¹.

Sąjungos centro valdyba, norėdama sužinoti Sąjungos narių samprotavimus ir pageidavimus, išsiuntinėjo anketas, kuriose jie patikė nemažai pasiūlymų, kaip pagyvinti Sąjungos veiklą. Apibendrinusi pasiūlymus, centro valdyba

17 Mažylis. Atsargos karininkų sąjunga// Kardas. - 1934. - Nr. 19. - P. 385.

18 Atsargos karininkų sąjungos suvažiavimas// Mūsų žinyno priedas. 1929. - Nr. 3. - P. 38.

19 Naunčikas K. Atsargos karininkų s-gos 15 metų veiklos apžvalga ir suvažiavimas Vilniuje// Mūsų žinynas. - 1940. - Nr. 2. - P. 213-214.

20 Ten pat. - P. 214.

21 Pečiulis L. Atsargos karininkų veikla provincijoje// Kardas. - 1936. - Nr. 21. - P. 567-568.

parengė skyrių darbo planą, pagal kurį skyriai buvo įpareigoti atlikti minimumą organizacinių, lavinimosi ir kultūrinių darbų.

Buvo skyrių, kurie tenkinosi tik tuose minimaliuose planuose numatytomis veiklos priemonėmis, tačiau kai kurie iš jų dirbo gana energingai. Pvz., Kauno skyrius 1937 m. pradėjo leisti informacinį biuletenį, organizuoti paskaitas apie kariuomenės apginklavimą ir ūkio problemas, surengė į kariuomenės dalis keletą ekskursijų, kurių metu susipažino su specialiais ginklais, stebėjo manevrus poligonuose, aplankė Širvintų-Giedraičių kautynių vietas.

Nuo 1938 metų, kai šis skyrius su Kauno karininkų ramovės taryba nutarė glaudžiai bendradarbiauti ir vieni kitus remti²², jo veikla pasidarė dar intensyvesnė.

Kai kuriuose skyriuose buvo įsteigtos karinės, juridinės, ekonominės, kultūros ir propagandos bei sporto grupės²³.

Visi skyriai buvo užmezgę glaudžius kontaktus su savo teritorijoje dislokuotomis įgulomis. Tose vietovėse, kur nebuvo karinių įgulų, Atsargos karininkų sąjungos narių poreikiams Sąjungos iniciatyva buvo įkurtos karinės bibliotekėlės²⁴.

Nuo 1935 m., kariuomenės vadu tapus S.Raštikiui, atsargos karininkams buvo skirta kur kas daugiau dėmesio. 1935 m. vasario mėnesį kariuomenės vadas divizijų vadams nurodė radus galimybę į karinio parengimo darbą įtraukti atsargos karininkus ir suteikti jiems progą prisiminti primirštas karines žinias, per atsargos karininkų skyrius juos kviešti mokytis taktinių pratimų prie žemėlapio ar lauke, dalyvauti manevruose, paskaitose. Tuo pačiu buvo nurodyta atsargos karininkus skatinti dirbti Šaulių sąjungoje²⁵.

Matyt, toks įsakymas pasirodė Atsargos karininkų sąjungos skyrių veiklai provincijoje paskatinti.

Nuo 1938 m. S.Raštikio įsakyму atsargos karininkas, pateikęs Atsargos karininkų sąjungos nario pažymėjimą, galėjo patekti į visus karinius dalinius bei jų renginius. Įgulų viršininkams buvo įsakyta paskirti po karininkų ryšiams su vietos atsargos karininkais palaikyti, o ryšiams su Atsargos karininkų sąjungos centro valdyba palaikyti buvo paskirtas gen. št. plk. A.Šo-

22 Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungai. Įsakymas Nr. 21. 1938 m. balandžio 8// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 82. - L. 10.

23 Naunčikas K. Atsargos karininkų s-gos 15 metų veiklos apžvalga ir suvažiavimas Vilniuje// Mūsų žinynas. - 1940. - Nr. 2. - P. 215.

24 Darbo planas// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 264. - L. 7.

25 Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungai. Įsakymas Nr. 3. 1935 m. gegužės 7 d.// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 82. - L. 44.

1938 m. spalio mėn. S Raštikis įsakė atsargos karininkų skyriams organizuoti savo nariams karinio rengimo kursus²⁷.

Sąjunga buvo užmezgusi ryšius su Čekoslovakijos ir Prancūzijos atsargos karininkų sąjungomis.

Sąjunga rūpinosi ir materialiniais savo narių poreikiais. Neturtingiems savo nariams skirdavo pašalpas, padėdavo įsidarbinti, buvo įkūrusi smulkaus kredito draugiją, kuri išaugo į stamboką ekonominį vienetą ir Sąjungos nariams buvo nemažas ramstis. 1940 m. pradžioje jos apyvartinis kapitalas siekė 50 tūkst. litų²⁸.

1940 m. vasario 4 d. minint Sąjungos 15 metų sukaktį Vilniuje įvykusiame visuotiniame skyrių suvažiavime dalyvavo ne tik kandidatai (1 atstovas nuo 10 narių), bet svečių teisėmis ir visi norintys²⁹. Suvažiavimo išvakarėse Sąjunga turėjo 22 skyrius, kurie vienijo daugiau kaip 1000 narių.

Suvažiavimas įstatuose padarė keletą pakeitimų: centro valdybos sudėtį padidino nuo 4 iki 6 narių, atsargos karininkams aspirantams suteiktos su visais lygios teisės dalyvauti Sąjungos veikloje ir būti išrinktiems į vadovybę. Sąjungos skyrių pirmininkus vėl nutarta ne skirti, bet rinkti. Be to, suvažiavimas patikė keletą pasiūlymų, kaip gerinti karinį atsargos karininkų parengimą.

Suvažiavime A.Merkys buvo atleistas iš Sąjungos pirmininko pareigų, nes būti ministru pirmininku ir Sąjungos pirmininku buvo sunku. A.Merkys buvo išrinktas Sąjungos garbės nariu.

Suvažiavime taip pat buvo iškeltas sumanymas įsteigti atsargos karininkų korpusą³⁰.

Visą Sąjungos veiklos laikotarpį jos nariai aktyviai dalyvavo visuomeniniame Lietuvos gyvenime, buvo nuolatiniai įvairių švenčių dalyviai. Ypač aktyvūs jie buvo karinių žinių propagandos, kariuomenės ir visuomenės suartėjimo dienų renginiuose. Beveik visi Atsargos karininkų sąjungos nariai buvo ir Šaulių sąjungos nariai.

26 Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungai. Įsakymas Nr. 3. 1938 m. birželio 3 d.// Ten pat. - L. 7.

27 Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungai. Įsakymas Nr. 24. 1938 m. spalio 25 d.// Ten pat. - L. 6.

28 Naunčikas K. Atsargos karininkų s-gos 15 metų veiklos apžvalga ir suvažiavimas Vilniuje// Mūsų žinynas. - 1940. - Nr. 2. - P. 216-217.

29 Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungai. Įsakymas Nr.28. 1940 m. sausio 16 d.// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 82. - L. 1.

30 Naunčikas K. Atsargos karininkų s-gos 15 metų veiklos apžvalga ir suvažiavimas Vilniuje// Mūsų žinynas. - 1940. - Nr. 2. - P. 220.

Atsargos karininkų sąjunga turėjo savo leidinį - žurnalą "Kardas", kurio puslapiuose nemažai rašė apie savo organizacijos reikalus, taip pat kitomis temomis.

Sąjungos pirmininku buvo Šernas, A.Merkys, T.Daukantas, J.Čaplikas, Bizokas, Žilinskas, B.Giedraitis.

1940 m. Lietuvą okupavus Raudonajai armijai, Sąjunga gavo nurodymą savo veiklą nutraukti.

LIETUVOS KARIUOMENĖS KŪRĖJŲ SAVANORIŲ SĄJUNGA

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, pradėjus kurti Lietuvoje taikų gyvenimą, buvę kariai savanoriai susidūrė su įvairiais sunkumais, todėl ėmė rūpintis įkurti organizaciją, kad galėtų bendrai ginti savo interesus. 1926 m. vasarą iniciatyvos ėmėsi šakiečiai. A.Šukio, V.Jurgilos, A.Kibirkšties ir K.Matulevičiaus rūpesčiu 1926 m. rugsėjo 5 d. Šakiuose buvo sušauktas savanorių susirinkimas, kuris buvo pavadintas "Pirmuoju Lietuvos kariuomenės savanorių suvažiavimu". Daugumą susirinkimo delegatų sudarė šakiečiai, nors buvo atvykusių ir iš kitur³¹.

Tą pačią dieną įvyko savanorių susirinkimas, pavadintas "Iniciatorių susirinkimu", ir Kaune. Jame dalyvavo 61 savanoris. Be to, tą dieną įvyko ir pietryčių Lietuvos partizanų ir savanorių susirinkimas Joniškėlyje, į kurį atvyko daugiau kaip 400 buvusių partizanų³².

Susirinkime Šakiuose buvo pateiktas savanorių organizacijos įstatų projektas, bet dėl kai kurių nenuoseklumų nebuvo priimtas. Buvo nutarta, susitarus su Kauno bei Joniškėlio susirinkimų dalyviais, bendrai parengti įstatų projektą. Be to, nutarta tų pačių metų lapkričio 23 d. (Kariuomenės įkūrimo dieną) sušaukti visos Lietuvos kariuomenės savanorių kongresą, kuriam jau turėjo būti pateiktas įstatų projektas. Buvo išrinktas organizacinis komitetas, į kurį įėjo plk. V.Grigaliūnas-Glovackis, plk.ltn. P.Kaunas, Račiūnas, K.Matulevičius ir V.Jurgila. Komitetui pavesta rūpintis įvairiais savanorių sąjungos organizavimo reikalais ir parengti įstatų projektą³³.

Kauno savanoriai taip pat nutarė susiburti. Jų nuomone, organizacijos

31 Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga// Savanoris. 1918-1928. - K. 1929. - P. 199.

32 Ten pat.

33 Ten pat. - P. 199-200.

tiksmai turėjo būti tokie:

- 1) ekonominiai (rūpintis savanoriais);
- 2) istoriniai (rinkti duomenis apie savanorių nuveiktą darbą ginant Lietuvą);
- 3) kultūriniai ir tautiniai (kelti savanorių kultūros lygį ir ugdyti jų tautos meilės supratimą).

Būsimosios sąjungos įstatų projekto pagrindu nutarta paimti Šakių suvažiavimo priimtą įstatų projektą ir Pirmojo pasaulinio karo dalyvių sąjungos įstatus. Buvo išrinktas organizacinis komitetas³⁴.

Kauno ir Šakių organizaciniai komitetai ėmė veikti drauge. Pirmas bendras posėdis įvyko 1926 m. rugsėjo 9 d. Per spaudą buvo kreiptasi į savanorius, kad jie savo apskrityse įsteigtų savanorių organizacinius komitetus. Įvyko keletas savanorių suvažiavimų, kuriuose palaikyta Savanorių sąjungos įsteigimo idėja akcentuojant, jog Sąjunga yra reikalinga ne vien tik ekonominėms pačių savanorių problemoms spręsti, bet drauge ir kaip tvirta parama Lietuvos Nepriklausomybei stiprinti ir Vilniui vaduoti.

Tačiau jau pirmuose apskričių savanorių suvažiavimuose ėmė aiškėti, kad dėl politinių savanorių nesutarimų dar neįsikūrusi organizacija gali suskilti. Šis klausimas buvo aptartas 1926 m. rugsėjo 30 d. Kauno ir Šakių komitetų atstovų posėdyje Kaune ir nutarta tam užkirsti kelią. Nuspręsta siūsti į apskričių suvažiavimus po vieną atstovą iš centro, iš visų skyrių komitetų sudaryti komitetą savanorių kongresui pasiruošti³⁵.

1926 m. lapkričio 7 d. Kaune įvyko savanorių organizacinių komitetų atstovų suvažiavimas. Atvyko Alytaus, Biržų, Pasvalio, Kauno, Kėdainių, Marijampolės, Raseinių, Rokiškio, Seinų, Šiaulių, Tauragės, Trakų ir Vilkaviškio atstovai, iš viso - 41 žmogus. Suvažiavimas vyko Šaulių sąjungos salėje. Išrinkti 7 organizacinio komiteto centro valdybos nariai ir 3 kandidatai. Garbės nariu išrinktas pirmasis Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. Komiteto nariai pareigas pasiskirstė taip: plk.ltn. A.Zubrys - pirmininkas, J.Elisonas ir J.Kiaunis - vicepirmininkai, K.Matulevičius - sekretorius, A.Sliesoraitis - išdininkas, K.Biečiūnas ir J.Pautienius - nariai. Suvažiavime nutarta pirmąjį savanorių kongresą sušaukti laikotarpiu nuo 1926 m. gruodžio 27 d. iki 1927 m. vasario 16 d., į kongresą atsiųsti po vieną atstovą nuo 20 savanorių. Visą organizacinį kongreso sušaukimo darbą pavedė centro valdybai.

Kitą dieną įvyko pirmas naujai išrinkto organizacinio komiteto posėdis. Nutarta prašyti Vyriausybę 1000 litų pašalpos arba paskolos, o A.Sliesoraičiui

34 Ten pat. - P. 200-201.

35 Ten pat. - P. 203-204.

ir K.Matulevičiui pavesta teikti žinias savanoriams ir apskričių organizaciniams komitetams.

Numačius kongreso sušaukimo dieną, apskrityse ėmė kurtis Sąjungos skyriai, buvo renkama skyrių valdyba, revizijos komisija ir garbės teismai³⁶.

1927 m. sausio 8-9 dienomis Kaune vyko pirmasis savanorių kongresas. Jame dalyvavo 107 atstovai. Kongresą atidarė plk.ltn. A.Zubrys. Kongresas išrinko Savanorių sąjungos centro valdybą: plk. J.Čapliką - pirmininku, K.Matulevičių ir A.Endziulaitį - vicepirmininkais, A.Sliesoraitį - išdininku, K.Germaną ir A.Kažukauską - sekretoriais, M.Gaidelį, V.Čėplą, A.Pranculį, J.Pautienių, A.Čėsną, J.Matulionį, K.Savicką ir V.Kurkauską - nariais, 3 narių revizijos komisiją: S.Chaleckį, Pilkauską ir Miškinį. Į garbės teismą išrinktas Žilinskis, R.Chodakauskas ir J.Bulota³⁷.

Pagal priimtus įstatus įkurtos Savanorių sąjungos tikslai buvo keli:

- 1) saugoti ir ginti Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę;
- 2) žadinti ir ugdyti tautinę lietuvių sąmonę;
- 3) gerinti savo narių ir žuvusių savanorių šeimų ekonominę būklę;
- 4) rūpintis Lietuvos karžygių pagerbimu.

Siekdama šitų tikslų, kaip pažymėta įstatuose, Sąjunga moraliai ir materialiai remia Ginkluotąsias krašto pajėgas, lavina savo narių karybos įgūdžius, supažindina su naujaisiais karo mokslo laimėjimais, skaito paskaitas, organizuoja kursus, ekskursijas, platina knygas, laikraščius ir kt., rengia išskilmingus žuvusiųjų dėl Lietuvos laisvės karių ir nusipelnusių Lietuvai žmonių minėjimus, jų vardui įamžinti stato paminklus, steigia fondus, renka ir skelbia apie jų nuveiktus darbus medžiagą, rūpinasi savo narių teisių gynimu ir jų materialine gerove, duoda pašalpas ir paskolas seuatvės, nelaimės ir nedarbo atveju³⁸.

Sąjunga faktiškai savo veiklą pradėjo nuo 1927 m. vasario 10 d. Patalpas gavo Kauno miesto ir apskrities viršinininko įstaigoje.

Pagrindinis Savanorių sąjungos organizacinis vienetas buvo skyrius, su-būręs vienos apskrities narius. Kad kiekvienam Sąjungos nariui būtų suteikta galimybė aktyviai dalyvauti Sąjungos veikloje, 1930 m. spalio 5 d. Sąjungos centro valdybos nutarimu skyrių valdyboms savo rajonuose leista steigti Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos kuopas³⁹.

Nuo 1930 m. Sąjungos skyriai pradėjo rinktis savo globėjus, pasivadind-

36 Ten pat. - P. 204.

37 Ten pat. - P. 205.

38 Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos įstatai. - K., 1936. - P. 4-5.

39 LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 189. - L. 6.

dami jų vardais. Alytaus skyrius pasirinko Antaną Juozapavičių, Biržų - karininką Joną Nastopką (žuvusį bolševikų fronte), Kauno - kareivį Praną Eimutį, Kėdainių - kareivį Povilą Lukšį, Panevėžio - Lietuvos Didįjį kunigaikštį Mindaugą ir pan.⁴⁰

Sąjungą sudarė aktyvieji nariai, nariai rėmėjai ir garbės nariai. Aktyviaisiais nariais galėjo būti visi tikrieji Lietuvos kariuomenės savanoriai, įstoję į Lietuvos kariuomenę iki mobilizacijos, bei Klaipėdos krašto sukilimo dalyviai, įstoję į sukilėlių kariuomenę iki 1923 m. vasario 16 d.

Iš pradžių Savanorių sąjungos nariais buvo visi, kas save laikė savo noru įstojusiu į kariuomenę arba kas nors trumpą laiką partizanavo.

1927 m. vasario mėn. buvo suvienodinta priėmimo į Sąjungos narius tvarka. Savanoris, stodamas į Sąjungą, turėjo užpildyti pareiškimo lapelį ir pateikti karinės dalies dokumentą, liudijantį, kad jis yra savanoris. Skyriaus valdyba, savo posėdyje apsvarsčiusi gautą pareiškimą, priimdavo jį į narius arba nepriimdavo. Priimtam nariui išduodavo nario pažymėjimą. Priimtų narių lapeliai buvo išsiunčiami centro valdybai⁴¹.

1928 m. kovo 15 d. "Vyriausybės žiniuose" buvo paskelbtos apdovanojimo "Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių medaliu" taisyklės. Šios taisyklės ir nustatė, ką laikyti savanoriu kūrėju.

1938 m. taisyklės buvo pakeistos - savanoriais buvo laikomi ir tie asmenys, kurie buvo slapta atbėgę iš priešo užimtos teritorijos ir į kariuomenę įstojo tuo metu, kai laisvoje Lietuvos teritorijoje jau veikė privalomo šaukimo į karo tarnybą įstatymas⁴².

1940 m. balandžio mėnesį buvo padaryta pakeitimų Savanorio kūrėjo medalio statute. Šie pakeitimai buvo paskelbti 1940 m. balandžio 20 d. "Vyriausybės žiniuose". Pagal juos Lietuvos priešų okupuotų sričių asmenys, įstoję savanoriais į Lietuvos kariuomenę iki 1920 m. gruodžio 31 d. ir ištarnavę 1 metus bei įstoję į partizanų būrius iki 1919 m. gruodžio 31 d. ir ištarnavę ne mažiau kaip 6 mėn., karininkai, puskarininkiai, įstoję į kariuomenę iki 1919 m. kovo 5 d. ir aktyviai dalyvavę kovose, uors mobilizacija buvo paskelbta 1919 m. sausio 16 d. ir juos lietė, turėjo teisę gauti Savanorio kūrėjo medalį⁴³. Sa-

40 Savanoriai kūrėjai// Karys. - 1932. - Nr. 13. - L. 263.

41 Aplinkraštis Nr. 1 skyrių valdyboms// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 189. - L. 37.

42 Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. - P. 786.

43 Savanoriai kūrėjai// Trimitas. - 1940. - Nr. 24. - P. 596.

vanorių kūrėjų (ir kareivių) viena karo veiksmų teritorijoje išbūta diena buvo prilyginta dviem⁴⁴.

1937 m. balandžio 12 d. duomenimis, savanoriais buvo pripažintas 9981 asmuo ir dar buvo likusių neišnagrinėtų apie 200 prašymų⁴⁵.

1938 m. vasario 1 d. savanoriais kūrėjais buvo pripažinti ir apdovanoti Savanorio medaliais 9 995 asmenys, iš jų: 9 768 lietuviai, 82 žydai, 15 vokiečiai, 5 lenkai, 13 rusų, 41 gudas, 67 latviai, 4 kitų tautybių. Šie asmenys turėjo įvairius karinius laipsnius. Karininkų buvo 469, karo valdininkų - 62, gydytojų - 22, karo kapelionų - 12, viršilų - 261, puskarininkų - 516, jaunesniųjų puskarininkų - 623, grandinių - 442. Taip pat buvo 7 571 eilinis ir 17 partizanų.

Be to, buvo apdovanota medaliais dar 70 asmenų, bet pagal baudžiamuosius įstatymus dėl įvairių nusikaltimų medaliai iš jų buvo atimti⁴⁶.

Sajungos nariais rėmėjais galėjo būti visi Lietuvos piliečiai, prijaučią šiai organizacijai.

Garbės nariais galėjo būti garbingi Lietuvos piliečiai, kurie žodžiu, darbu ar ginklu buvo prisidėję prie kovų už Lietuvos Nepriklausomybę ir ypatingais darbais Sajungoje pasižymėję asmenys.

Sajungos garbės nariais buvo išrinkti prezidentas A.Smetona, dr. J.Basanavičius ir M.Jankus, gen.ltn. J.Bulota, dr. J.Šliūpas, pirmasis ministras pirmininkas ir krašto apsaugos ministras prof. A.Voldemaras, arkivyskupas P.Karevičius ir prelatas J.Mačiulis-Maironis⁴⁷. 1939 m. Savanorio garbės vardas buvo suteiktas S.Raštikiui⁴⁸.

Sajungos vyriausiasis sprendžiamasis organas buvo skyrių atstovų suvažiavimas, kuris buvo šaukiamas kartą per metus. Iš 30 narių buvo renkamas vienas delegatas. Skyrius, kuris turėdavo mažiau kaip 30 narių, irgi siūsdavo vieną delegatą.

Suvažiavime buvo išklausomos ir svarstomos centro valdybos, revizijos komisijos ir garbės teismo ataskaitos, tvirtinama Sajungos metinė pajamų ir išlaidų apskaita, sudaroma sąmata ateinantiems metams, prireikus keičiami įstatai, nustatomas metinis nario mokesčio dydis, išrenkama centro valdyba, revizijos

44 Pakeistos Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalo taisyklės// Karys. - 1940. - Nr. 18. - P. 496.

45 Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. - Chicago, 1986. - P. 786.

46 Leknicas L. Dėl kūrėjų savanorių skaičiaus// Karo archyvas. - T. 11. - K., 1939. - P. 306-307.

47 Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga// Savanoris. - P. 208.

48 LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 79. - L. 145.

komisija, garbės teismas⁴⁹.

Sąjungai tarp suvažiavimų vadovavo 15 narių centro valdyba. Iš valdybos narių dar buvo išrenkamas prezidiumas: pirmininkas, 2 vicepirmininkai, išdininkas ir sekretorius.

Centro valdyba steigdavo ir naikindavo Sąjungos skyrius, tikrindavo jų veiklą, Sąjungos vardu sudarydavo sutartis su juridiniais ir fiziniais asmenimis ir pan. Ji per metus sušaukdavo maždaug tris valdybos plenumus ir apie 20 prezidiumo posėdžių.

Skyrių valdybą sudarydavo 5 nariai.

1933 m. balandžio 29-30 d. vykusiam suvažiavime Sąjungos įstatai buvo pakeisti ir Sąjungos skyrius leista steigti ne tik apskričių centruose, bet ir valsčiuose, kur buvo daugiau savanorių kūrėjų ir kuriems dėl tolumo sunku buvo apskričių centrus pasiekti.

Šiame suvažiavime pirmuoju savanoriu buvo pripažintas gen. št. plk. K.Škirpa⁵⁰.

Iš pradžių Sąjungos vadovybei daugiausia teko rūpintis ekonominiais savanorių reikalais. Jau pirmojo savanorių kongreso metu buvo daug kalbėta apie tai, buvo suformuluoti konkretūs pageidavimai Vyriausybei dėl žemės gavimo, tarnybų skyrimo, įvairių lengvatų suteikimo. 1927 m. birželio mėn. šie pageidavimai buvo surašyti į savanorių lengvatų įstatymo projektą ir įteikti Vyriausybei⁵¹.

Į Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių centro valdybą pradėjo gausiai plaukti prašymai padėti gauti tarnybą, žemės, paskolas, pašalpas, atleisti savanorių vaikus nuo mokesčių už mokslą. Vyriausybė, tenkindama savanorių poreikius, išsiuntinėjo valdžios įstaigoms aplinkraščius, kad į tarnybas pirmiausia būtų priimti savanoriai, ir daug padėjo, kad savanoriai gautų tarnybas bei žemės.

Nors atskiro savanorių lengvatų įstatymo nebuvo priimta, daugumą savanorių reikalavimų Vyriausybė 4-o dešimtmečio pradžioje patenkino. Beje, reikia pažymėti, kad iki 1932 m. savanorių suvažiavimuose vyravo būtent lengvatų klausimai. Tai sukėlė neigiamą visuomenės požiūrį į savanorius, neretai tie reikalavimai tapdavo pašaipos ir polemikos objektu.

1935 m. gruodžio 12 d. ministrų kabineto nutarimu Žemės ūkio ministerijai leista, atsižvelgiant į turėtos ir gautos žemės kiekį, savanoriams kūrėjams

49 Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos įstatai. - P. 5-7.

50 Savanorių kūrėjų atstovų suvažiavimas// Karys. - 1933. - Nr. 18. - P. 365.

51 Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga// Savanoris. - P. 205-206.

mokėti pašalpas nuo 2 400 iki 4 800 litų⁵². Nuo 1933 m. savanorių kūrėjų vaikai, jei jie mokėsi patenkinamai ir labai gerai elgėsi, buvo atleidžiami nuo mokesčio už mokslą. Traukinio bilietai savanoriams kūrėjams kainavo 1/3 pigiau negu kitiems.

[vairioms pašalpomis mokėti Sąjunga iki 1929 m. liepos mėn. iš valdžios gavo 11 tūkst. litų⁵³. Vienkartines pašalpas Lietuvos Vyriausybė Sąjungai skirdavo ir vėliau.

Kai dauguma savanorių buvo aprūpinti žeme, pagrindinę plaukiančių į centro valdybą prašymų dalį sudarė prašymai padėti gauti tarnybą ir suteikti pašalpas. Siekiant padėti savanoriams įsidarbinti, 1933 m. lapkričio mėnesį Sąjungos centro valdyba įsteigė savanorių darbo biurą, kuris registruodavo ieškančius darbo savanorius ir jiems padėdavo įsidarbinti⁵⁴.

Deja, dėl Vyriausybės savanoriams teikiamų lengvatų ir privilegijų atsiradusius nepageidautinus reiškinius turėjo pripažinti ir Sąjungos vadovybė. Sąjungos pirmininkas P.Gužas, darydamas ataskaitą 1935 m. gegužės 25 d. Sąjungos atstovų IX suvažiavime, buvo priverstas konstatuoti: "Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos centro valdyba yra pastebėjusi kūrėjų savanorių gyvenime daug nenormalumų.

Pasitaiko, kad savanoriai kūrėjai, dirbantys įvairiose įstaigose bei įmonėse, pavestą jiems darbą atlieka ne visai tinkamai, pvz., dirba nenoromis, pasižymi su savo darbdaviais bei interesantais šiurkščiu, arogantišku elgesiu, net darbo laiku pasirodo neblaivūs. Jeigu tokiam savanoriui kūrėjui įstaigos viršininkas ar darbdavys už minėtas ydas padaro pastabą, tai savanoris kūrėjas į tą įspėjimą nekreipia dėmesio, nes tikisi esąs apsaugotas savanoriams kūrėjams vyriausybės teikiamomis lengvatomis ir pirmenybėmis ir darbą galėsias gauti kitur..."⁵⁵

Ypač daug savanorių prašydavo pašalpų, tačiau centro valdyba dėl lėšų stygiaus visų prašymų patenkinti negalėjo. 1937 m. gruodžio mėnesį Sąjungos pirmininkas kreipėsi į "Lietuvos cukraus", "Pieno centro", "Maisto" bendroves, "Vagos" artelės valdybas prašydamas sušelpiti gatavais gaminiais ir produkcija skurstančius savanorius bei jų šeimoms⁵⁶.

52 Ataskaitinis pranešimas XI sąjungos suvažiavimui// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 68. - L. 514.

53 Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga// Savanoris. - P. 207-208.

54 P.Gužo 1933 m. gruodžio 9 d. raštas skyriams// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 16. - L. 68.

55 LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 16. - L. 15.

56 Raštai minėtoms įstaigoms// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 50. - L. 1-5, 71.

1940 m. birželio 9 d. Kaune įvykusiame Sąjungos skyrių pirmininkų suvažiavime buvo pritarta Sąjungos vicepirmininko Petkevičiaus pasiūlymui įsteigti Sąjungos narių savišalpos fondą, kuris šelptų atsidūrusius varge, patekusius į nelaimę savanorius, ligos ir mirties atveju. Centro valdybai buvo pavesta tokį fondą įsteigti⁵⁷. Tačiau šito padaryti nepavyko.

Ilgą laiką Sąjungos skyrių darbas nebuvo suvienodintas. Kiekvienas skyrius darbą organizavo savarankiškai, o kai kurie apskritai nieko neveikė⁵⁸, todėl 1927 m. birželio 29 d. Kaune buvo sušauktas skyrių atstovų suvažiavimas, kurio metu buvo susitarta dėl bendrų darbo taisyklių⁵⁹.

Nuo 1927 m. beveik kasmet savanorių Sąjunga šaukdavo suvažiavimus Kaune. Prieš Sąjungos suvažiavimus vykdavo skyrių suvažiavimai, kuriuose būdavo susumuojamas nuveiktas darbas, renkami kandidatai į Sąjungos suvažiavimą, priimami Sąjungos suvažiavimui pateikti pasiūlymai bei reikalavimai.

1928 m. gegužės 12 d. priimtas Savanorių sąjungos vėliavos projektas, kurį paruošė Sąjungos Panevėžio skyriaus narys Kaminskas. 1929 m. centro valdybos lėšomis vėliavą pasiuvo paucė A. Smailytė⁶⁰. Tai buvo tamsiai žalios spalvos audeklas su užrašu: "Tėvynės laisvė - mūsų laimė", apačioje buvo išsiūti ažuolo lapai ir data: 1918-1920 m. Antroje pusėje - Gedimino stulpai.

Sąjungos nariai galėjo nešioti uniformą bei Savanorių sąjungos ženklą. Ženklą galima buvo nešioti ir prie civilių drabužių⁶¹.

1931 m. balandžio mėn. 18-19 d. vykusiame Sąjungos suvažiavime nutarta Sąjungos šventę švęsti pirmos savanorių priesaikos dieną, t.y. gegužės 11 d. Paprastai jei gegužės 11 diena būdavo darbo diena, šventė būdavo nukeliama į sekmadienį⁶².

1938 m. rugsėjo 7-8 dienomis Kaune buvo sušauktas savanorių kūrėjų kongresas. Jame dalyvavo apie 6 500 delegatų⁶³ (tai sudarė 70 proc. visų savanorių).

57 Savanoriai kūrėjai// Trimitas. - 1940. - Nr. 24. - P. 596.

58 Centro valdybos 1927 m. gegužės mėn. aplinkraštis// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 189. - L. 35.

59 Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga// Savanoris. - P. 208.

60 Ten pat. - P. 210.

61 LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 58. - L. 2.

62 Ten pat. - L. 3.

63 Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos XIII suvažiavimo protokolas// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 191. - L. 115.

Sąjunga ne tik tiesiogiai rūpinosi savanorių reikalais, ji rinko ir leido savanorių atsiminimus ir dokumentus apie jų žygius. 1929 m. buvo išleistas leidinys "Savanoris (1918-1920)", 1932 m. - vienkartinis žurnalas "Savanoris kūrėjas". Skyriai pagal išgales rūpinosi žuvusių bei mirusių savanorių kūrėjų šeimomis.

Sąjungos nariai dalyvaudavo visose valstybinėse šventėse ir iškilmėse, net valstybiniuose reikaluose. Pvz., 1932 m. drauge su Atsargos karininkų sąjunga priėmė griežtą protesto rezoliuciją dėl Vokietijos kišimosi į Lietuvos vidaus reikalus ir pasmerkė Klaipėdos vokiečių darbus. Sąjunga ne kartą priėmė griežtas rezoliucijas dėl lenkų veiksmų okupuotame Vilniaus krašte.

Sąjunga buvo užmezgusi draugiškus ryšius su Prancūzijos karo dalyvių sąjunga, taip pat su Latvijos nepriklausomybės kovų dalyviais.

1937 m. birželio 20 d. įvykusiame jubiliejiniame organizacijos 10 metų sukakties paminėjime dalyvavo Prancūzijos karo dalyvių sąjungos atstovas ats.ltn. Agurtinis (Agourtine) bei Latvijos laisvės (nepriklausomybės) kovotojų sąjungos atstovas inž. Skultė⁶⁴.

1937 m. gegužės mėn. plk.ltn. A.Mačiūka dalyvavo Prancūzų karo dalyvių sąjungos kongrese, kur įteikė Lietuvos savanorių kūrėjų sąjungos sveikinimą.

1938 m. Sąjunga buvo priimta į tarptautinę karo dalyvių ir invalidų sąjungą "CIAMAC" (Conference Internationale des Associations de mutilés de guerre et Anciens Combattants)⁶⁵.

Savanorių kūrėjų sąjungos nariai aktyviai dalyvavo Šaulių sąjungos veikloje.

Paskutinis XIV Sąjungos suvažiavimas įvyko 1940 m. vasario 16-17 dienomis Vilniuje. Suvažiavimo išvakarėse Sąjunga turėjo 36 skyrius⁶⁶.

1940 m. rugpjūčio 26 d. Sąjunga buvo uždaryta. 25 proc. turimų Sąjungos pinigų buvo perduota kultūros fondui, visas kitas turtas - Lietuvos komunistų partijai⁶⁷.

Sąjungos pirmininkais buvo J.Čaplikas, K.Matulevičius, S.Butkus, ilgą laiką pirmininku buvo renkamas P.Gužas, po jo - A.Mačiūka.

64 Iškilmingai atšventas savanorių kūrėjų sąjungos dešimtmetis// Karys. - 1937. - Nr. 26. - P. 709.

65 "CIAMAC" prezidento raštas A.Mačiūkai// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 1. - L. 238.

66 Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos XIV suvažiavimo protokolas// LVA. - F. 560. - Ap. 1. - B. 191. - L. 156 a.p.

67 LVA. - F. 402. - Ap. 5. - B. 188. - L. 2, 5.

KARIUOMENĖS PIRMŪNŲ SĄJUNGA

Idėja įkurti tokią sąjungą kilo 1937 m. rugsėjo 7-9 dienomis Kaune vykusiame lietuvių karių ir karininkų, 1917-1919 m. tarnavusių Rusijos kariuomenėje ir dalyvavusių sąjūdyje Lietuvos kariuomenei organizuoti, 20-ies metų jubiliejiniame minėjime. Buvo išrinktas įgaliotinių komitetas, kuris ir atliko visą parengiamąjį darbą.

Kariuomenės pirmūnų sąjunga buvo įregistruota 1937 m. gruodžio 31 d.

Sąjungos steigėjais užsiregistravo šie žmonės: A.Žilinskas, J.Grigaitis, J.Kubilius, A.Merkys, V.Bičiūnas, J.Byla, J.Jankevičius, J.Papečkys, J.Meškauskas, J.Žilinskas, P.Gužas, M.Nasvytis, B.Giedraitis, A.Babilius, J.Bulota⁶⁸.

Sąjungos nariais galėjo būti buvę kariai, karininkai ir karo kapelionai, kurie 1917-1919 m. tarnavo carinės kariuomenės Vitebsko lietuvių batalione, Smolensko lietuvių batalione, Rovno lietuvių batalione, Sibiro lietuvių batalione, Lietuvių raitelių divizione, 226-oje lietuvių lauko ligoninėje Ungėnuose arba buvo susivieniję į lietuvių karių sąjungas: Centrinį komitetą Petrograde, Vakarų, Pietų vakarų ir Rumunų frontų komitetus, Armijų, įvairių junginių dalių ir įgulų komitetus ir rėmė Lietuvos Nepriklausomybės idėją.

Sąjungai galėjo priklausyti ir asmenys, kurie iki 1918 m. vasario 16 d. aktyviai rėmė tautinės kariuomenės organizavimo darbą ir realiai prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės kūrimo.

Sąjunga iškėlė savo tikslą - telkti į draugę kariuomenės pirmūnus ir žadinti tautos atsparumą.

Įstatuose buvo užfiksuota, kad, siekdama savo tikslų, Sąjunga atlieka šiuos darbus:

- a) suregistruoja kariuomenės pirmūnus ir atstovauja jiems;
- b) per spaudą, radiją, susirinkimus bei suvažiavimus palaiko dvasinius tarpusavio ryšius ir aptaria veiklos reikalus;
- c) renka ir leidžia 1917 m.-1919 m. istorinę medžiagą;
- d) renka tų laikų eksponatus muziejams;
- e) rengia paskaitas, minėjimus, ekskursijas;
- f) leidžia knygas, laikraščius ir kitus spaudinius;
- g) dalyvauja įvairiuose minėjimuose;
- h) bendradarbiauja su kariuomene ir artimų kariniams tikslams turinčiomis visuomeninėmis organizacijomis;

68 Kariuomenės pirmūnų sąjungos įstatai// LVA. - F. 402. - Ap. 5. - B. 54. - L. 5.

i) rūpinasi moraliai ir materialiai remtiniais savo nariais⁶⁹.

Aukščiausiasis Sąjungos organas buvo numatytas atstovų suvažiavimas, šaukiamas kas 2 metai. Suvažiavimas rinko tarybą: 25 narius ir 5 kandidatus. Taryba pirmajame savo posėdyje išsirinkdavo pirmininką ir valdybą, kuri kartu buvo ir tarybos prezidiumas. Į valdybą buvo renkami 7 nariai ir 3 kandidatai vieneriems metams.

Sąjunga buvo juridinis asmuo, turėjęs savo autspaudą ir vėliavą.

Susikūrusi Sąjunga pradėjo steigti savo skyrius visoje Lietuvoje ir 1939 m. jau turėjo 21 skyrių, kartu su kandidatais - 1 200 narių⁷⁰.

Kariuomenės pirmūnams pagerbti 1940 m. balandžio 11 d. buvo įsteigtas Kariuomenės pirmūno medalis, pagal vyresniškumą ėjęs po Kūrėjo savanorio medalio. Tačiau šio medalio kariuomenės pirmūnai gauti nespėjo.

Sąjungos pirmininku buvo renkamas Aleksandras Žilinskas.

1940 m. liepos 9 d. Vidaus reikalų ministerijos nutarimu Sąjunga ir jos padaliniai nutraukė savo veiklą⁷¹.

ŽYDŲ KARIŲ, DALYVAVUSIŲ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATVADAVIME, SĄJUNGA

Žydų karių, dalyvavusių kovose už Lietuvos Nepriklausomybę, grupė 1927 metais nutarė įkurti organizaciją, panašią kaip kad buvo įkūrę Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos ir kitų šalių žydų tautybės kovotojai.

1928 m. vasario 16 d. buvę kariai žydai iškilmingai minėjo Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktį. Minėjime dalyvavo Lietuvos Vyriausybės atstovai ir ministras pirmininkas. Minėjimo metu ir buvo nutarta parengti Sąjungos įstatus ir ją oficialiai įkurti. Tačiau dėl tam tikrų formalumų ir kitų priežasčių įstatatai ilgą laiką nebuvo registruojami. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos įstatatai buvo įregistruoti tik 1933 m. spalio 17 d.⁷²

69 Kariuomenės pirmūnų sąjungos įstatatai// LVA. - F. 402. - Ap. 5. - B. 54. - L. 2.

70 Organizacijų statistinės žinios// LVA. - F. 317. - Ap. 10. - B. 418. - L. 2.

71 Vidaus reikalų ministerijos spaudos ir draugijų skyriaus 1940 m. liepos 9 d. nutarimas// LVA. - F. 402. - Ap. 5. - B. 54. - L. 13.

72 Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos Kauno skyriaus 1933 m. spalio 17 d. posėdžio protokolas// LVA. - F. 593. - Ap. 1. - B. 12. - L. 1.

Įsikūrusi Sąjunga sau išskėlė šiuos tikslus: prisidėti prie Lietuvos Nepriklausomybės išsaugojimo, remti Ginkluotąsias pajėgas, rūpintis Sąjungos narių kultūriniais ir ekonominiais reikalais. Sąjunga taip pat užsibrėžė propaguoti lietuvių ir žydų kultūrinio bendradarbiavimo idėją, suartinti lietuvius ir žydus, siekti, kad žydai išmoktų lietuvių kalbą.

1933 m. spalio 17 d. susirinko Sąjungos laikinoji valdyba. Posėdyje J.Goldbergui ir F.Padisonui buvo pavesta gauti nemokamas patalpas, paskelbti spaudoje apie Sąjungos įregistravimą ir narių priėmimą, užsakyti įstoјimo blankus bei apvalų antspaudą⁷³.

1933 m. lapkričio 12 d. Kauno žydų realinės gimnazijos patalpose įvyko Sąjungos steigiamasis suvažiavimas. Suvažiavimą įžanginiu žodžiu pradėjo advokatas J.Goldbergas. Buvo išrinkta valdyba, kuri tą pačią dieną įvykusiame posėdyje pareigomis pasiskirstė taip: adv. A.Goniovskis tapo pirmininku, adv. J.Goldbergas - vicepirmininku, M.Bregšteinas - sekretorium ir išdinininku⁷⁴. Kitus narius valdyba gavo teisę kooptuoti vėliau. Lapkričio 14 d. valdybos posėdyje į valdybą nutarta kooptuoti I.Livšicą - antruoju sekretoriumi, Karnauską - antruoju kasininku, D.Chasmaną ir F.Padisoną - ūkio vedėjais⁷⁵.

Lapkričio 27 d. posėdyje buvo patvirtinta statistikos komisija, į kurią paskirti D.Chasmanas, Arnauskis ir Zelceris. Komisija įpareigota vesti stojančiųjų į Sąjungą narių apyskaitą⁷⁶. Gruodžio 6 d. patvirtinta švietimo komisija. Jos pirmininku tapo Žoferis, vicepirmininku Gofmakleris⁷⁷. Gruodžio 20 d. į Sąjungą jau buvo įstoјę 222 nariai⁷⁸. Per metus Sąjungos skyriai įsisteigė visoje Lietuvoje.

1934 m. kovo mėnesį įvykusiame antrajame Sąjungos suvažiavime Sąjunga jau vienijo 441 nari⁷⁹. Valdybos pirmininku buvo išrinktas advokatas J.Goldbergas. Buvo nutarta įvesti Sąjungos nario mokestį⁸⁰, įsteigti verbavimo ir socialines komisijas⁸¹.

---

73 Ten pat.

74 Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos valdybos 1933 m. lapkričio 12 d. posėdžio protokolas N. 1. Ten pat. - L. 7.

75 Protokolas Nr. 2. 1933 m. lapkričio 14 d.// Ten pat. - L. 8.

76 Protokolas Nr. 5. 1933 m. lapkričio 27 d.// Ten pat. - L. 11.

77 Protokolas Nr. 5. 1933 m. gruodžio 6 d.// Ten pat. - L. 12.

78 Protokolas Nr. 8. 1933 m. gruodžio 20 d.// Ten pat. - L. 14-18.

79 Sąjungos narių sąrašas// LVA. - F. 593. - Ap I. - B. 12. - L. 38.

80 Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos valdybos 1934 m. kovo 8 d. posėdžio protokolas// Ten pat. - L. 38-39.

81 Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos valdybos 1934 m. kovo 8 d. posėdžio protokolas// Ten pat. - L. 44.

1935 m. balandžio mėnesį buvo perregistruoti Sąjungos nariai. Iš Sąjungos dėl nario mokesčio nemokėjimo buvo pašalinta 90 narių⁸².

1936 m. Sąjunga turėjo 2 324 narius, 1937 m. - 2 183, 1938 m. - 2 115, 1939 m. sausio 1 d. - 2 096 nariai⁸³. 1939 m. Sąjunga turėjo 43 skyrius.

1937 m., vykdant Sąjungos IV suvažiavimo nutarimus, buvo pradėta steigti organizacijos apygardas⁸⁴. Tačiau apygardų veikla nelabai pasiteisino.

Sąjunga buvo užmezgusi ryšius su kitų valstybių panašiomis organizacijomis, o nariai M.Slavinas, Ch.Arongauzas, J.Segalis, J.Bernikeris ir Z.Abramsonas 1935 m. birželio mėnesį dalyvavo pasauliniame žydų karų dalyvių kongrese Paryžiuje⁸⁵.

Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjunga, vos tik susikūrusi, smarkiai išsiskyrė iš kitų Lietuvos žydų organizacijų. Ji stengėsi būti apolitiška ir vienyti visų sluoksnių žydų atstovus vieninteliu principu - dalyvavimo kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Sąjungos nariai aktyviai dalyvaudavo visose Lietuvos šventėse, kariuomenės ir visuomenės suartėjimo dienose, agitavo žydų visuomenę aukoti Ginklų fondui. Sąjunga kasmet iškilmingai paminėdavo vasario 16-osios bei lapkričio 23-iosios šventes, stengėsi populiarinti tarp žydų Vilniaus vadavimo idėją. Sąjungos skyrių darbuotojai dalyvavo Sąjungos veikloje Vilniui vaduoti, padėjo steigti ir stiprinti šios organizacijos skyrius⁸⁶, stengėsi palaikyti glaudžius santykius su Šaulių sąjunga bei kitomis karinėmis lietuvių organizacijomis, buvo tų organizacijų nariais, organizuodavo žydų ir lietuvių susitikimus.

Labai aiškiai organizacijos tikslus 1937 m. kalbėdamas Sąjungos suvažiavime suformulavo Sąjungos pirmininkas J.Goldbergas. Jis pabrėžė, kad "aukščiausias mūsų tikslas yra krašto nepriklausomybė, kurioje jaučiamės užinteresuoti nemažiau už lietuvius"⁸⁷.

Sąjunga savo idėjas propagavo lietuvių kalba leidžiamame laikraštyje "Apžvalga". Šiame laikraštyje lietuvių skaitytojais taip pat būdavo supažindinami su kitų žydų laikraščių svarbiausiais straipsniais.

82 Pašalintųjų sąrašai// Ten pat. B. 16. - L. 32, 36, 37.

83 Organizacijos statistinės žinios// Ten pat. - B. 7. - L. 16.

84 Iš žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, sąjungos gyvenimo// Apžvalga, 1937, spalio 17.

85 Pažyma// LVA. - F. 593. - Ap 1. - B. 3. - L. 170.

86 J.Goldbergo 1936 m. lapkričio 16 d. raštas// LVA. - F. 593. - Ap. 1. - B: 5. - L. 435.

87 Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos Nepriklausomybės atvadavime, pirmininko ats. leit. Goldbergas kalba// Apžvalga. - 1938, spalio 23.

Be jau aukščiau minėtos veiklos, Sąjunga rūpinosi ir savo narių materialiniais poreikiais: šelpdavo neturtinguosius, rūpinosi jų bei jų šeimų narių nemokamu gydymu, teikdavo nemokamą juridinę pagalbą.

Sąjungos pirmininkais buvo renkami Aba Goniovskis, Jokūbas Goldbergas, Moisiejus Bregšteinas.

Sąjungos garbės nariais buvo išrinkti generolai Silvestras Žukauskas ir Julius Čaplikas, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos pirmininkas Petras Gužas, žydų visuomenės veikėjas advokatas Ruvinas Rubiņšteinas.

Po 1940 m. birželio 15 d. įvykių Sąjungos orientacija ir elgesys kardinaliai pasikeitė. Jau 1940 m. birželio 26 d. Sąjungos stambiausio Kauno skyriaus nepaprastajame narių susirinkime buvo priimta šio turinio rezoliucija:

"1. Susirinkimas sveikina Liaudies vyriausybę su J.Paleckiu priešaky, linki jai sėkmingo darbo išvesti Lietuvą į tikrą socialistinę ateitį.

2. Susirinkimas karštai sveikina išlaisvintus politikinius. Mes tik buvom Nepriklausomybės kovų dalyviai, Jūs gi esate tikri kovotojai už laisvą Lietuvą.

3. Susirinkimas sveikina legalizuotą Komunistų partiją Lietuvoje ir jos Centro Komitetą.

4. Susirinkimas karštai sveikina galingą raudonąją armiją, kuri padėjo mums išsilaisvinti iš vergijos pančių.

Susirinkimo vardu:

<i>susirinkimo pirmininkas</i>	<i>(parašas)</i>	<i>Z.Mileris</i>
<i>sekretorius</i>	<i>(parašas)</i>	<i>J.Sonkinas</i> ⁸⁸ .

1940 m. liepos 5 d. draugijos centro valdyba kreipėsi į Vidaus reikalų ministerijos Spaudos ir draugijų skyrių, prašydama draugijai leisti toliau veikti. Prašyme, be kita ko, rašoma: "Prašydami dabar mūsų sąjungą legalizuoti, turime omeny pirmoj eilėj išvalyti mūsų sąjungos reakcinius elementus ir stoti mūsų dabartinės - liaudies vyriausybės sargyboje.

Pradžią padarėme Kauno skyriuje - išrenkant naują valdybą. Jos sąstatą sudaro geriausias mūsų skyriaus progresyvinis elementas"⁸⁹.

Tačiau nors Sąjungos vadovybė ir keliaklupsčiavo prieš okupantų vyriausybę, 1940 m. rugpjūčio 20 d. Sąjungos veikla buvo uždrausta⁹⁰.

88 LVA. - F. 593. - Ap. 1. - B. 11. - L. 221.

89 Ten pat. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 1960. - L. 190.

90 Vidaus reikalų ministro nutarimas// Ten pat. - L. 192.

GINKLUOTOSIOMS KRAŠTO PAJĖGOMS REMTI SĄJUNGA

1935 m. sausio 1 d. pradėjus vykdyti kariuomenės reformą, jai paremti reikėjo sutelkti ir visuomenės pastangas. Šiam tikslui 1935 m. birželio 15 d. sukvietame 92 Lietuvos visuomeninių organizacijų atstovų susirinkime ir buvo nutarta įkurti Ginkluotosioms krašto pajėgoms remti sąjungą. Susirinkime į Sąjungos organizacinį komitetą buvo išrinkta 18 asmenų: plk. P.Gužas, prof. Z.Žemaitis, A.Dilba, J.Motiejūnas-Valavičius, Rudvalis, K.Mačinskas, K.Damašnis, J.Goldbergas, dr. K.Sruoga, Andriulytė, V.Černienė, dr. I.Škrupskelis, J.Audickas, V.Marcinkus, Stanaitis, dr. J.Leimonas, Raupys, J.Kalvaitis. Tai buvo autoritetingiausių organizacijų vadovai ir atstovai. Į komiteto prezidiumą pusiau slaptu balsavimu buvo išrinkti P.Gužas, A.Dilba, J.Motiejūnas-Valavičius, dr. K.Sruoga, Andriulytė, J.Goldbergas, Stanaitis ir Rudvalis. Taip pat buvo išrinktos 3 komisijos. Organizacinei komisijai buvo pavesta parengti organizacijos statutą⁹¹.

1935 m. liepos 23 d. Sąjunga oficialiai buvo įkurta, priimti organizacijos įstatai⁹².

Po organizacijos statutu kaip Ginkluotosioms krašto pajėgoms remti sąjungos steigėjai pasirašė A.Merkys, P.Gužas, V.Černienė, J.Audickas, A.Dilba, K.Sruoga, A.Ganioniskis, J.Skrupskelis, J.Kalvaitis, K.Damašnis, K.Mačinskas ir V.Marcinkus⁹³.

Pagal parengtus įstatus tai buvo nepolitinė ir nepartinė visuomeninė organizacija, kurios tikslas materialiai ir moraliai remti ginkluotąsias krašto pajėgas, stiprinti krašto apsaugą gintis nuo išorės pavojų, skiepyti bei palaikyti krašto apsaugos pareigūnų ir visų Lietuvos piliečių integravimo mintį visuomenėje.

Sąjungos aukščiausiasis valdžios organas buvo skyrių atstovų suvažiavimai, kurie vykdavo kasmet. Tarp suvažiavimų reikalus tvarkė 9 centro valdybos nariai. Iš valdybos buvo renkamas pirmininkas, 2 vicepirmininkai ir sekretorius.

Sąjunga galėjo steigti savo skyrius bet kurioje Lietuvos vietovėje, jeigu susidarydavo 10 Sąjungos tikslams prijaučiančių asmenų.

1937 m. vasario 7 d. Sąjungos garbės pirmininku išrinktas Antanas Smetona.

Numatytiems tikslams siekti Sąjunga įsteigė Ginklų fondą, kuris buvo visišką Valstybės gynybos tarybos dispozicijoje, propagavo savo tikslus ir lai-

91 Sudaryta Lietuvos organizacijų sąjunga ginkluotosioms jėgoms remti// Karys. - 1935. - Nr. 25. - P. 583.

92 Organizacijos statistikos žinios// LVA. - F. 402. - Ap. 5. - B. 240. - L. 40.

93 Sąjungos ginkluotosioms krašto pajėgoms remti įstatai. - K., 1936. - P. 15.

mėjimus spaudoje, per radiją, kine ir per įvairias organizacijas, šaukė susirinkimus, leido atsišaukimus, brošiūras, knygas, laikraščius ir juos platino, palaikė ryšius su visomis kariškomis ir artimomis joms organizacijomis bei jas rėmė.

Šiam darbui reikėjo nemažai pinigų. Kadangi Ginklų fondui suaukotų pinigų Sąjunga eikvoti negalėjo, teko ieškoti finansavimo šaltinių.

Sąjungos lėšas sudarė: stojamasis mokestis, narių mokestis, pelnas, kurį duodavo įvairūs renginiai - vakarai, paskaitos ir kt., palikimai, aukos, pašalpos. Aukos buvo labai įvairios: nuo kelių šimtų litų iki kelių centų.

Sąjungos keliamoms idėjoms krašto visuomenė pritarė. Miestuose, valsciuose, bažnytkaimiuose sparčiai steigėsi Sąjungos skyriai. Daugėjant Sąjungos skyrių, 1938 m. sausio mėnesį Sąjungos centro valdyba, matydama, kad pati nebegali dėl darbo apimties toliau sėkmingai plėtoti Sąjungos veiklos bei kontroliuoti skyrių darbo, savo sausio 28 d. nutarimu apskričių miestuose esantiems skyriams pavedė eiti apskričių komitetų pareigas, t.y. pavedė kontroliuoti visus apskrityse esančius Sąjungos skyrius, o kur nėra - juos įkurti⁹⁴. 1938 m. gegužės 22 d. vykusiame skyrių atstovų suvažiavime šiam nutarimui buvo pritarta.

Sąjungos veikla ypač išsiplėtė po 1938 m. kovo mėnesio Lenkijos ultimatumo Lietuvai. Per mėnesį po ultimatumo paskelbimo Sąjungos nariai nupirko kariuomenei ginklų už 525 650 litų, be to, surinko gryniais pinigais dar 800 tūkst. litų⁹⁵.

Kiekvienais metais Sąjunga nuo gegužės 20 iki 31 dienos visoje Lietuvoje organizuodavo aukų Ginklų fondui rinkimo vąjų.

1939 m. kovo 14 d. vykęs Sąjungos suvažiavimas padarė pakeitimus įstatuose - nutarė įkurti tarpinį apskrities padalinį - apygardą su vykdomuoju organu - apskrities valdyba⁹⁶.

1939 m. buvo įsteigta 20 apygardų, kurios vienijo 183 pirmines organizacijas⁹⁷.

Tačiau organizacijos veikla greitai buvo nutraukta. 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, liepos 26 d. Sąjunga buvo uždrausta, jos turtas ir lėšos buvo perduotos Krašto apsaugos ministerijai⁹⁸.

94 1938 m. sausio 28 d. nutarimas// LVA. - F. 559. - Ap. 1. - B. 3. - L. 2.

95 P.Gužo pranešimas 1938 m. gegužės 22 d. sąjungos atstovų suvažiavime// Ten pat. - L. 11.

96 LVA. - F. 559. - Ap. 1. - B. 6 (nėra bylos lapų numeracijos).

97 Organizacijos statistinės žinios// Ten pat. - F. 402. - Ap. 5. - B. 240. - L. 40-41.

98 Sąjungos ginkluotosioms krašto pajėgoms remti turto paskirstymas// Ten pat. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 1054. - L. 133.

GINKLŲ FONDAS

Ginklų fondo įsteigimo idėja buvo iškelta 1923 m. tuometinio Lietuvos kariuomenės vado generolo leitenanto J.Stanaičio. Per trumpą laiką į Fondą įplaukė apie 20 000 litų. Tačiau tada šis Fondas nebuvo veiklus, o pati idėja užsimiršo.

1934 m. Fondo idėją vėl iškėlė Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininkas plk. S.Raštikis, o pats Ginklų fondas buvo įkurtas 1935 m. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Centro valdybos iniciatyva. Ši iniciatyva buvo paremta Savanorių sąjungos IX suvažiavime, vykusiame 1935 m. gegužės 25 d. Suvažiavimas paskyrė pirmąjį įnašą į Fondą - 1 000 litų⁹⁹.

Fondas buvo įkurtas prie Valstybės Gynimo Tarybos. Tai buvo nepolitinė visuomeninė organizacija, turėjusi tikslą rinkti visuomenės aukas kariuomenės apginklavimui gerinti.

Ginklų fondo lėšas sudarė:

1. Aukos. Aukoti buvo galima ne tik pinigais, brangenybes ar vertybinius popierius, bet ir kariuomenei tinkamus arklius, grūdus ir pašarus, negendamus maisto produktus, ginklus ir pan.

2. Fondo kapitalo palūkanos.

3. Pinigai, paaukoti kariuomenei ir nesunaudoti iki Fondo įsteigimo.

4. Įvairios kitos pajamos.

Fondo kapitalas buvo laikomas Valstybės taupomosiose kasose, sprendimus dėl jų panaudojimo priimdavo Valstybės Gynimo Taryba, o vykdė krašto apsaugos ministras.

Aukų rinkimą Ginklų fondui turėjo teisę kontroliuoti valstybės kontrolės atstovai ir krašto apsaugos ministro įgalioti asmenys: apskrityse - apskričių komendantai, valsčiuose ir miesteliuose - artimiausių karinių dalių vadai, o kur jų nebuvo - Šaulių sąjungos vietos būrių vadai.

Visiems, aukojusiems pinigais, vertybiniais popieriais, įvairiais daiktais Sąjungos centro valdyba arba jos skyriai išduodavo atitinkamus pažymėjimus¹⁰⁰.

Ginklų fondo idėja buvo plačiai propaguojama per radiją, spaudoje.

Lietuvos žmonės Fondo idėją parėmė, ir jau gana greitai Fondas disponavo nemažomis sumomis. Iki 1937 m. sausio 1 d. fondas jau turėjo 1 308 444, 25

99 Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos IX suvažiavimas protokolais// LVA. - F. 560. - Ap. 1.. - B. 191. - L. 61.

100 Paskelbtos Ginklų fondo statutui vykdyti taisyklės// Karys. - 1935. - Nr. 42. - P. 990.

lito¹⁰¹.

1937 m. vasario 7 d. vykusiame pirmajame Ginklų fondo skyrių atstovų suvažiavime garbės pirmininku buvo išrinktas Antanas Smetona. Tais metais Sąjunga turėjo 122 skyrius¹⁰².

To meto Lietuvos spaudoje buvo skelbiamos ir iš Ginklų fondo perkamų ginklų kainos: šautuvas kainavo 125 litus, 9 mm FN pistoletas - 250 litų ir t.t. Ginklų fondo vardu buvo perkama ir nemažai Brno lengvųjų kulkosvaidžių. Buvo atvejų, kai kariuomenės dalys gaudavo ir sunkiųjų kulkosvaidžių, net artilerijos pabūklų - tai buvo Charbino lietuvių dovana¹⁰³.

Aukos Ginklų fondui pradėjo labai gausiai plaukti 1938-1939 metais, po Lenkijos ultimatumo Lietuvai ir Klaipėdos krašto atplėšimo. Iki 1939 m. balandžio 1 d. buvo suaukota 4 666 120, 78 lito¹⁰⁴.

Prie ginklų fondo kaip atskiras skyrius veikė 1938 m. įsteigtas Karo laivyno fondas, iki 1939 m. balandžio 1 d. surinkęs 38 087, 21 lito¹⁰⁵.

Aukos buvo renkamos ne tik epizodiškai, buvo organizuojami aukų Ginklų fondui rinkimo vajai. Fondą rėmė visi Lietuvos gyventojų sluoksniai. Ypač daug Ginklų fondui suaukodavo Šaulių sąjunga, atskiros įmonės ir bendrovės. 1937 m. "Maisto" bendrovės vadovybė Ginklų fondui paskyrė 50 000 litų, už tuos pinigus nupirko ir apginklavo savo tarnautojų šaulių būrį. Aukos Ginklų fondui siuntė ir užsienyje gyvenantys lietuviai¹⁰⁶.

1940 m. Lietuvą okupavus Raudonajai armijai, Ginklų fondas buvo likviduotas, jo lėšos perduotos Krašto apsaugos ministerijos žinion.

KARO MOKSLŲ DRAUGIJA

Draugija buvo įsteigta 1923 m. liepos 12-15 d. vykusiame karininkų suvažiavime. Suvažiavime dalyvavo apie 200 karininkų. Buvo nuspręsta, kad įsikūrusi Draugija vienys karininkus, karo valdiniukus, karo kapelionus ir kitus žmones, kurie domisi karo mokslu, idant jie galėtų tobulinti karo teoriją ir plintų karines žinias Lietuvos kariuomenėje bei visuomenėje. Draugijos veiklą nu-

---

101 Ginklų fondo suvažiavimas// Apžvalga, 1937, vasario 21.

102 Ten pat.

103 Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. - P. 793.

104 Ten pat.

105 Ten pat.

106 Brig. gen. Navakas apie ginklų fondą// Trimitas. - 1937. - Nr. 20. - P. 459.

tarta organizuoti sekcijomis pagal tam tikras karo mokslo šakas. Į Draugiją suvažiavimo metu įstojo apie 100 karininkų. Į centro valdybą buvo išrinkti gen. L.Radus-Zenkavičius, plk. K.Žukas, mjr. Biržiška ir kpt. V.Steponaitis¹⁰⁷. Draugija tapo tiesiogiai pavaldi krašto apsaugos ministrui.

Į pirmąjį savo posėdį Karo mokslų draugijos valdyba susirinko 1923 m. spalio 15 d. Pareigas valdyba pasiskirstė taip: pirmininkas buvo gen. L.Radus-Zenkavičius, pirmininko padėjėjas - plk. K.Žukas, išdininkas - mjr. Biržiška ir sekretorius - mjr. V.Steponaitis¹⁰⁸.

Spalio mėnesį buvo paskirti sekcijų organizatoriai: taktikos sekcijos - plk. K.Boleckis, moralinio auklėjimo - gen. L.Radus-Zenkavičius, istorijos - mjr. Biržiška, elektronikos ir karo statistikos - kpt. V.Steponaitis, juridinės - karo valdininkas Grigaitis, sanitarijos - plk. V.Ingelevičius ir bibliotekų ir bibliografijos - mjr. A.Ružancovas.

Kiekvienoje karo apygardoje buvo įkurti Draugijos skyriai, o įgulose - grupės. Jos buvo sudaromos Draugijos centro valdybai nutarus.

Draugijai vadovavo Draugijos visuotinio susirinkimo metams renkama centro valdyba. Ji susidėjo iš pirmininko, pirmininko pavaduotojo, išdininko, sekretoriaus ir sekcijos pirmininkų ir sekretorių.

Draugijos centro valdyba turėjo sudaryti veiklos planą ir užtikrinti jo vykdymą, organizuoti suvažiavimus, narių pasitarimus, pranešimus, paskaitas, karo mokslo studijas, rinkti karo mokslo istorijos medžiagą, sudaryti biblioteką ir archyvą, užmegzti ryšius su kitomis Lietuvos mokslo draugijomis, grupėmis ir organizacijomis, taip pat su užsienio karo mokslo draugijomis. Centro valdyba turėjo palaikyti ryšius su Draugijos skyriais ir derinti jų darbą, sudaryti specialias arba laikinas komisijas specialioms klausimams nagrinėti ir kt.

Metiniame visuotiniame susirinkime taip pat buvo renkama revizijos komisija¹⁰⁹.

Apygardos skyriaus vadovybės uždavinys buvo derinti atskirų grupių darbą ir sieti jį su centro darbu, organizuoti paskaitas, karo žaidimus, parodomuosius manevrus ir pan.

Draugijos grupės vadovybė organizuodavo pasitarimus, paskaitas, vykdavo skyriaus valdybos ir centro nurodymus, formuluodavo ir keldavo probleminius klausimus vadovybei.

Visiems nariams buvo keliamas uždavinys studijuoti karo mokslą, tyri-

107 Ruseckas P. Karininkų suvažiavimas// Karys. - 1923. - Nr. 29. - P. 334.

108 Karo mokslų draugija// Mūsų žinynas. - 1928. - Nr. 45. - P. 621.

109 Karo Mokslų Draugijos Statutas// Mūsų žinynas. - 1923. - Nr. 15. - P. 523-524.

nėti karo istoriją, teikti projektus Lietuvos kariuomenės mokymo, auklėjimo ir tiekimo klausimais, sekti karo mokslo laimėjimus kitose šalyse ir t.t.¹¹⁰

Draugija turėjo tikruosius narius, garbės narius, narius rėmėjus ir korespondentus. Tikraisiais nariais galėjo būti visi Lietuvos kariuomenės karininkai, karo gydytojai, karo valdininkai ir karo kapelionai, pareiškę tokį norą. Be to, Draugijos susirinkimas tikraisiais nariais galėjo priimti ir kitus asmenis, kurie savo mokslu ar darbais padėjo ar galėjo padėti plėtotis karo mokslui.

Draugijos garbės nario vardą galėjo suteikti Draugijos visuotinis susirinkimas ypatingai nusipelnusiems karo mokslui žmonėms.

Draugijos nariu rėmėju galėjo būti kiekvienas pilietis, teikiantis Karo mokslų draugijai materialinę paramą. Nariai rėmėjai galėjo dalyvauti su patariamąjo balso teise visuose Draugijos, jos skyrių ir grupių susirinkimuose.

Draugijos narius korespondentus rinko centro valdyba iš žmonių, kurie teikė Draugijai žinias apie įvairių šalių karo mokslą.

Draugijos narį pašalinti iš Draugijos galėjo tik visuotinis narių susirinkimas, o jei tai padarydavo centro valdyba, jos sprendimą turėjo patvirtinti visuotinis susirinkimas¹¹¹.

1924 m. rugpjūčio 14 d. įvykusiame pirmajame Draugijos suvažiavime buvo akcentuota, jog pirmų veikimo metų praktika parodė, kad neišspręsti kai kurie klausimai: tai nario mokestis nariams nekariškiams, atstovavimas jiems suvažiavime ir t.t. Buvo nutarta pavesti centro valdybai peržiūrėti Draugijos statutą ir pateikti kitam suvažiavimui naują projektą¹¹².

Suvažiavimo nutarimams vykdyti buvo sudarytos dvi komisijos. Viena, vadovaujama plk. K.Žuko, rengė naują statutą, tačiau iki naujo suvažiavimo darbas nebuvo užbaigtas. Antroji rūpinosi Draugijos laikraščio įkūrimu, kuris "Kardo" pavadinimu pasirodė 1925 m. Buvo įkurta nauja, auklėjimo, sekcija¹¹³.

1925 m. liepos 12 d. įvykusiame metiniame Draugijos suvažiavime visi senosios valdybos nariai atsisakė iškelti savo kandidatūras į valdybą, todėl buvo išrinkti nauji žmonės: plk. T.Daukantas, mjr. J.Papečkys, vyr.ltn. Jonuška, plk.ltn. Z.Gerulaitis. Naująją valdybą suvažiavimas įpareigojo iki 1926 m. sausio 1 d. peržiūrėti Draugijos statutą ir pateikti jį svarstyti visoms Draugijos organizacijoms, išplėsti istorijos ir auklėjimo sekcijų darbą. Be to, buvo nutarta, kad

110. Ruseckas P. Karo mokslo draugija// Karys. - 1923. - Nr. 49. - P. 541-542.

111. Karo Mokslo Draugijos Statutas// Mūsų žinynas. - 1923. - Nr. 15. - P. 522.

112. Karo Mokslo Draugijos chronika// Mūsų žinynas. - 1924. - Nr. 20. - P. 327.

113. Navakas. Karo mokslų draugija// Mūsų žinynas. - 1928. - Nr. 45. - P. 623.

Draugijos nariais gali būti ir atsargos karininkai bei karo gydytojai¹¹⁴.

Naujoji valdyba numatė labai platų veiklos planą. Tiesa, tame plane buvo dar senosios valdybos iškeltų veiklos klausimų, tačiau jie buvo labiau detalizuoti.

Centro valdyba 1926 m. vasario 23 d. baigė svarstyti naują Karo mokslų draugijos statuto projektą¹¹⁵ ir perdavė jį svarstyti sekcijoms ir grupėms.

1926 m. draugija turėjo 11 įgulų bei dalių grupių ir 7 sekcijas centre¹¹⁶.

Pirmaisiais metais darbas vyko gana intensyviai, tačiau energija pamažu ėmė nykti. 1926 m. lapkričio 21-22 d. vykusiame suvažiavime dalis delegatų ėmė reikalauti Draugiją likviduoti. Labai buvo kritikuojama centro valdybos veikla. Pagrindinė susidariusios padėties priežastis, matyt, buvo per daug biurokratiška veikla. Be to, karininkų žinių gilinimui daug dėmesio skyrė karinė vadovybė, aukštieji karininkų kursai. Pagaliau patys karininkai ėmė intensyviai sekti ir studijuoti karo mokslo naujienas ir nei sekcijos, nei grupės nieko naujo jiems ėmė nebeduoti¹¹⁷.

Po ilgų ginčų nutarta Draugijos nelikviduoti, o jos veiklą nukreipti į karo mokslo populiarinimą visuomenėje: skaityti paskaitas ir veikti per mokyklas. Taip pat buvo nutarta remti grupių narių akademinį darbą. Nauju pirmininku tapo plk. Acukas¹¹⁸.

Skaityti paskaitas visuomenei sutiko 55 karininkai.

Draugijai pradėjus rengti šias paskaitas, 1928 m. darbas pagyvėjo, tačiau tais metais paskaitos buvo skaitomos daugiausia Kaune, nė vienos paskaitos nebuvo perskaityta universitete. Šie darbo trūkumai susidarė visų pirma dėl to, kad tai buvo nauja darbo sritis, skubotai tam ruošiasi, neapgalvotai sutvarkyta programa, lektoriams už paskaitas nebuvo mokama. Be to, mokyklų vadovybė tokioms paskaitoms neskyrė valandų, ir jų mokyklose buvo perskaityta nedaug. Kai kur lektoriai būdavo sutinkami su entuziazmu, kai kur - nepalankiai.

1929 m. kovo mėnesį kpt. Pauza ir gydytojas kpt. Jurgelionis pateikė jaunimo karinio parengimo programą. Draugijos centro valdyba kreipėsi į krašto apsaugos ministrą, kad jis prašytų švietimo ministrą leisti visose gimnazijose ir mokyklose skirti po 1 valandą per savaitę kariniam rengimui visose klasėse¹¹⁹.

114 Karo mokslo draugijos kronika// Mūsų žinynas. - 1925. - Nr. 26. - P. 281.

115 Karo mokslo draugija// Kardas. - 1926. - Nr. 6. - P. 93.

116 Karo Mokslų Draugijos Centro Valdybos darbų apyskaita// Kardas. - 1926. - Nr. 33. - P. 524-525.

117 Žodis karininkams// Karo mokslų draugijos žinios. - 1929. - Nr. 1. - P. 2.

118 Navakas. Karo mokslų draugija// Mūsų žinynas.-- 1928. - Nr. 45. - P. 627.

119 Karo Mokslų Draugijos Centro Valdybos veikimas// Karo mokslų draugijos žinios. -

1930 m., Vyriausiojo kariuomenės štabo tarpininkavimu, Švietimo ministerija į mokyklų programą įvedė karinio rengimo kursą, skyrė tam valandų. Draugijos pastangomis prie Kariuomenės vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus buvo įsteigti karinio rengimo instruktorių kursai mokytojams. Tais metais juos baigė 89 mokytojai¹²⁰.

1931 m. kovo 17 d. įvykusiame Draugijos suvažiavime nutarta atsiskyti Draugijos veiklos visuomenėje, o dėl lėšų stokos užmegzti ekonominius ir administracinius ryšius su Lietuvos karininkų ramovės valdyba. Be to, šiame suvažiavime buvo pareikalauta sutvarkyti draugijos grupių veiklą¹²¹.

Vykdydama suvažiavimo nutarimus, centro valdyba pirmiausia nutarė išsiaiškinti Draugijos narių skaičių. Visi Draugijos nariai buvo pakviesti persiregistruoti. Paaiškėjo, kad 1931 m. rugpjūčio 1 d. Draugija turėjo tik 117 narių.

Draugija susijungė su Karininkų ramove 1933 m. sausio 5 d. pagal abiejų organizacijų valdybų pasirašytą aktą. Karo mokslų draugija kaip atskira karinė organizacija ir jos centro valdyba nustojo veikti, visas jos turtas perėjo Karininkų ramovės žinion.

Karo mokslų draugijos iškeltus uždavinius ir tikslus pradėjo vykdyti Karininkų ramovė¹²².

Draugijos pirmininkais buvo gen. L. Radas-Zenkavičius, plk.ltn. J.Papečkys, gen. št. plk.ltn. Z.Gerulaitis, gen. štabo plk. P.Kubiliūnas, plk. Acus-Acukas.

KARIAMS LIGONIAMS GLOBOTI KOMITETAS

Komitetą 1925 m. sausio 3 d. įkūrė 12 karo gydytojų žmonių ir gailestingoji seselė O.Čebelytė. Įstatai buvo įregistruoti 1925 m. sausio 24 d.

Organizacijos tikslas ir uždaviniai atspindėjo organizacijos pavadinime - teikti materialinę ir dvasinę paramą kariams ligoniams ir nesveikiems jų šeimų nariams.

Tikrosiomis Komiteto narėmis galėjo būti kariškių šeimų moterys. Vyrų galėjo būti nariais šelpėjais. Organizacijai vadovavo valdyba, susidedanti iš 5

1929. - Nr. 3. - P. 43.

120 Acus-Acukas. Karo mokslų draugijos paskutiniųjų metų darbai// Kardas. - 1933. - Nr. 9. - P. 164.

121 Ten pat.

122 Acus-Acukas. Karo mokslų draugijos paskutiniųjų metų darbai// Kardas. - 1933. - Nr. 9. - P. 164.

narių ir 3 kandidatų. Pirmininke buvo išrinkta S. Oželienė, vicepirmininkėmis - N. Kizlauskienė ir L. Žemgulienė, išdininke - P. Vaičiūškienė, O. Čebelytė - nare.

Komitetas veikė gana plačiai. Jo narės lankydavo karo ligoninėje gulinčius karius, atnešdavo jiems dovanų, organizuodavo paskaitas, koncertus. Be to, aplankydavo susirgusius kariškių šeimoms narius. Kariams, dėl ligos ar nelaimingų atsitikimų praradusiems sveikatą, bandė padėti įsidarbinti.

Komitetui pradėjus dirbti, Krašto apsaugos ministerija paskyrė 1000 litų pašalpą. Be to, Komiteto moterys organizavo aukų rinkimą, vasario 16 d. - koncertą karo ligoninėje, vasario 22 d. koncertą-balių Karininkų ramovėje, kuris davė 4 455 Lt 80 ct gryno pelno ir kt.¹²³ Iki 1925 m. lapkričio 15 d. Komitetas turėjo 10 411 litų pajamų, iš kurių aukščiau minėtiems reikalams išleido 10 390 Lt 50 ct¹²⁴.

Tačiau šis Komitetas egzistavo neilgai. 1925 m. lapkričio mėn. jis pats likvidavosi, nes kariais ligoniais ėmė rūpintis Karininkų šeimų moterų draugija.

1926 m. vasario 26 d. Kariams ligoniams globoti komitetas iš draugijų sąrašo buvo išbrauktas¹²⁵.

ŽUVUSIŲ IR MIRUSIŲ KARIŲ KAPAMS TVARKYTI KOMISIJA

Kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1919-1920 m. žuvo bei mirė nuo žaizdų daug Lietuvos karių. Dėl tuo metu buvusių blogų higienos sąlygų Lietuvoje siautė įvairios užkrečiamos ligos, kurios palietė ir kariuomenę, todėl kautynių metu žuvę kariai buvo laidojami vietos kapinėse, o neretai net ir pačių kautynių laukuose. Buvo atvejų, kad žuvę kariai buvo palaidoti vietos gyventojų be kariuomenės vadovybės žinios.

Pasibaigus kovoms ir susitvarkius šalies viduje, imta rūpintis, kur perkelti žuvusių karių palaikus, kaip tinkamai kapus sutvarkyti. Tai buvo nelengvas darbas, nes kai kurie kapai jau buvo su baigiančiais nykti mediniais kryžiais, o kitų net ir pėdsakai buvo dingę. Apie tokius kapus žinių paprastai suteikdavo vietos gyventojai¹²⁶. Šis darbas dažniausiai buvo dirbamas organizacijų ar žu-

123 Moterų komitetas kariams ligoniams globoti// Kardas. - 1925. - Nr. 6. - P. 13-14.

124 Kariams ligoniams globoti komitetas// Karys. - 1926. - Nr. 4. - P. 62.

125 LVA. - F. 394. - Ap. 1. - B. 211. - L. 1-4.

126 Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. - P. 408.

vusių karių giminių iniciatyva. Spaudoje buvo iškelta idėja šį darbą organizuoti aukštesniu lygiu. Pageidauta, kad šiuo reikalu susirūpintų Vyriausybė bei karinė vadovybė.

Siekiant įvykdyti šią humanišką misiją, Karo mokslų valdybos švietimo dalies vedėjo plk.ltn. Buroko iniciatyva 1927 m. balandžio 13 d. įsakymu kariuomeni krašto apsaugos ministras plk.ltn. A.Merkys ir Vyriausiojo štabo viršininkas plk. T.Daukantas žuvusiųjų kapams sutvarkyti sudarė Komisiją. Komisijos pirmininku paskirtas Karo mokslų valdybos švietimo dalies vedėjas plk.ltn. Burokas, nariais - vyriausiasis kariuomenės kapelionas A.Palubinskas, Vyriausiojo štabo Ūkio skyriaus viršininkas administracijos plk.ltn. V.Augustauskas ir Vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus kpt. J.Šipelis. Jis buvo paskirtas sekretoriumi. Komisija darbą turėjo pradėti 1927 m. balandžio 15 dieną¹²⁷.

Komisijai buvo paskirta 5 000 litų, be to, buvo surinkta 4 026 Lt 57 ct aukų¹²⁸ ir ji energingai ėmėsi darbo. Dailininkai Aleksandravičius ir Adomas Varnas sukūrė paminklinio kryžiaus projektą. Tai betoninis kryžius, ant kurio įrašyta kario pavardė, laipsnis ir mirties data. Kryžius natūralios pilkos betono spalvos. Jei karys buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi, ant kryžiaus skersinės apatinės dalies dar būdavo kartu iš betono išlietas baltas Vyčio kryžius.

1927 m. buvo sutvarkyti karių kapai prie Šančių igulos bažnyčios, Kauno evangelikų liuteronų kapinėse. Prie karių kapų tvarkymo ir kryžių liejimo dirbo Drausmės kuopos kareiviai - nuo 10 iki 22 žmonių kasdien. Darbams vadovavo Vyriausiojo štabo raštininkas kuopos viršila Bracas ir jaunesnysis nerikiuotės puskarininkis Linkevičius. Be jų, dar dirbo Vyriausiojo štabo laisvai samdomas darbuotojas Armonaitis ir Karių kapams tvarkyti komisijos samdytas Mironas. Jis ant kryžių rašė užrašus¹²⁹.

Už pavyzdinę karių kapų tvarkymą 1927 m. lapkričio 17 d. krašto apsaugos ministras plk. T.Daukantas Komisijai pareiškė padėką¹³⁰.

1928 m. Komisijos pirmininku buvo paskirtas plk.ltn. Augustauskas. 1928 m. buvo baigtos tvarkyti karių kapinės Kaune, pradėti tvarkyti karių kapai provincijoje, žydų kapai. Ant žuvusių žydų kapų buvo statomi paminklai, nepažeidžiant žydų tikybos normų. Šie antkapiniai paminklai išsiskyrė iš kitų tuo, kad viršuje buvo iškalti Gedimino stulpai.

Tais pačiais metais buvo išvykusi ekspedicija ieškoti lietuvių karių kapų

127 Įsakymas kariuomenei. Nr. 51. 1927 m. balandžio 13 d.

128 Karių kapų tvarkymas// Kardas. - 1927. - Nr. 28. - P. 405.

129 Kaip Kaune buvo tvarkomi karių kapai// Karys. - 1927. - Nr. 51-52. - P. 488.

130 Įsakymas kariuomenei. Nr. 134. - 1927 m. lapkričio 17 d.

Daugpilio apylinkėse¹³¹.

1930 m. Komisijos rūpesčiu buvo pastatytas paminklas Kauno katalikų kapinėse, kur buvo palaidota daug žuvusių bei nuo žaizdų mirusių karių. Paminklo projektą padarė, jo statybą prižiūrėjo ir dailės darbus atliko dailininkas Stasys Stanišauskas. 9 metrų aukščio paminklas buvo iš geležies ir betono, stilizuoto kalavijo pavidalo. Pagrindą sudarė 5 pakopos ir stulpas, į kurį įsmeigtas 4 metrų dydžio kalavijas. Pagrindo kampuose buvo 4 stulpai, ant kurių stovėjo vazos. Kalavijo pagrindo visuose šonuose buvo kareivio su šalmu mirties kaukės, o priekyje užrašas: "Žuvome dėl Tėvynės" ir ištrauka iš šv. Jono evangelijos: "Niekas neturi didesnės meilės kaip tas, jei kas paguldo savo gyvybę už savo prietelius". Kituose trijuose šonuose - Gedimino stulpai. Užpakalinėje pusėje užrašas: "1930 m. - Vytauto Didžiojo m." ir dviuose šonuose po mirties kaukėmis - stilizuotos rūtų šakelės. Kalavijas apvyniotas ažuolo lapų vainiku. Paminklo statyba kainavo 4 200 litų. Jis atidengtas ir pašventintas 1930 m. spalio 27 d. Paminklą atidengė Respublikos prezidentas A.Smetona, pašventino vyriausiasis kariuomenės kapelionas kunigas V.Mironas¹³².

Komisijos rūpesčiu karių kapai buvo tvarkomi ne tik Kaune, bet ir Jona voje, Skaruliuose, Ukmergėje, Gelvonuose, Utenoje, Anykščiuose, Šiaulių kaime, Zarasuose, Panevėžyje, Liūdynėje, Jiezne, Vilkaviškyje, Klaipėdoje, Maciuose ir kitur. Komisijai talkininkavo vietos žmonės, moksleiviai, visuomeninės organizacijos, kariai¹³³.

1929 m. vasarą du Komisijos nariai, lydimi Latvijos karo atstovo plk.ltn. Indano, lankėsi Latvijoje vykusių kautynių vietose ir, padedami vietos gyventojų, surado apie 30 kapų, kurių dauguma buvo laukuose ir miškuose, visi apleisti ir užmiršti. Vėliau vietos gyventojai nurodė dar apie 20 kapų¹³⁴.

Lietuvos ir Latvijos vyriausybėms susitarus, 1931 m. vasarą Komisijos sekretorius kpt. Jakštas su 3 padėjėjais buvo pasiųstas į Latviją tvarkyti karių kapų. Jam padėti Latvijos karinė vadovybė paskyrė kavalerijos kpt. J.Drikitį. Birželio 13-19 d. ši ekspedicija rinko ne kapinėse palaidotų karių palaikus Alūkstos apylinkėse. Birželio 19 d. Červonkos miestelio kapinėse Subatos klebonas kun. Stulginskis atliko laidojimo apeigas. Vienoje didelėje dėžėje-karste buvo palaidota 27 karių palaikai. 21 iš jų buvo nustatytos pavardės, o 6 liko nežinomi. Be to, ši Komisija dar sutvarkė karių kapus kai kuriose Latvijos vieto-

131 Ką veikė 1928 m. karių kapams tvarkyti komisija// Karys. - 1929. - Nr. 5. - P. 75.

132 Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. - P. 410.

133 Ten pat.

134 Ten pat. - P. 411.

vėse¹³⁵.

1932 m. Červonkos kapinėse žuvusiems lietuviams kariams buvo pastatytas paminklas, kuris spalio 3 d. buvo iškilmingai pašventintas¹³⁶

Karių kapų tvarkymo komisijai iš Krašto apsaugos ministerijos biudžeto kasmet buvo skiriama po 5 000 litų. Šiek tiek pinigų paskirdavo kai kurios kariuomenės dalys. Be to, karinės dalys prižiūrėjo savo teritorijoje esančius kapus. Kapus tvarkyti visą laiką padėdavo ir įvairios visuomeninės organizacijos, ypač Šaulių sąjunga, jaunlietuviai, atskiri asmenys.

KARO INVALIDAMS ŠELPTI KOMITETAS

Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės pareikalavo nemažų aukų. Daug karių liko invalidai. Sunkius metus teko išgyventi invalidams iškovojus Lietuvai Nepriklausomybę. Karo nualintoje Lietuvoje trūko ir lėšų, ir nebuvo pasiruošta invalidus aprūpinti. Todėl iš pradžių tie, kurie gindami Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę neteko sveikatos, buvo palikti likmo valiai. Ir visai nenuostabu, kaip prisimena karo invalidas Pranas Daunys, kad "pirmiesiems karo invalidams teko atsistoti net ties klausimu: gyventi ar badu mirti. Daugumas jų neturėjo kur prisiglausti, apsigyventi, noromis nenoromis turėjo prašyti žmonių malonės ir paramos"¹³⁷.

Nemažai Lietuvos karių buvo kilusių iš lenkų okupuoto Vilniaus krašto, todėl tapę invalidais jie negalėjo grįžti į savo gimtinę. Tačiau mažai kuo skyrėsi būklė ir kitų karo invalidų. Į Lietuvos kariuomenės savanorių gretas stėjo nemaža savanorių valstiečių, kurie tikėjosi gauti žemės ir savarankiškai ūkininkauti, o po karo tokių invalidų būklė buvo nepavydėtina. Prašyti pašalpų iš valstybės tais metais buvo beprasmiška, nes valstybės išdas buvo tuščias. Jiems tebuvo likusi viena išcitis - elgetauti.

Pirmasis atkreipęs dėmesį į karo invalidų padėtį buvo karo sanitarijos viršininkas generolas V.Nagevičius. Generolas savo iniciatyva 1921 m. prie karo ligoninės surinko invalidų būrelį ir ėmė jais rūpintis. Jie kurį laiką ten ir gyveno, buvo maitinami.

Invalidų reikalams aptarti ir sutvarkyti krašto apsaugos ministrui įsakius 1921 m. buvo sudaryta komisija - pirmininku paskirtas V.Nagevičius, o nariais:

---

135 Ten pat.

136 Ir Latvijoje palaidotieji mūsų kariai pagerbiami// Karys. - 1935. - Nr. 41. - P. 956.

137 Daunys P. Generolas Nagevičius - invalidų globėjas// Lietuvos karo invalidas. - K., 1931. - P. 3.

Tiekimo valdybos viršininkas mjr. S.Zaskevičius, tos valdybos Ūkio dalies viršininkas karo valdininkas Augustauskas, Raudonojo kryžiaus valdybos pirmininkas daktaras Šliūpas, juriskonsultas kpt. J.Papečkys, Šaulių sąjungos atstovas V.Putvinskis ir Socialinės apsaugos departamento atstovas.

Komisija lapkričio mėnesį apsvarstė daug klausimų ir parengė Invalidams šelpti komiteto įstatus. Jų pagrindu paimti rusų "Aleksandro komiteto" įstatai. Be to, buvo nuspręsta, kad Komitetas turės rūpintis ne tik Lietuvos Nepriklausomybės kovą, bet ir I pasaulinio karo invalidais Lietuvos piliečiais.

1921 m. lapkričio 14 d. įsakymu kariuomenei Nr.261 paragrafas I buvo sudarytas "Laikinis karo invalidams šelpti komitetas". Komiteto pirmininku buvo paskirtas gen. V.Nagevičius, nariais - vietinės kariuomenės brigados vadas, vyriausiasis kariuomenės kapelionas, Krašto apsaugos ministerijos juriskonsultas ir Ūkio dalies viršininkas, Šaulių sąjungos ir Raudonojo kryžiaus valdybos pirmininkai¹³⁸.

1924 m. įsakymu kariuomenei Laikinis komitetas buvo pavadintas Karo invalidams šelpti komitetu. Komitetas tiesiogiai priklausė krašto apsaugos ministrui, o jo pirmininkas buvo skiriamas valstybės prezidento. Šio komiteto pirmininku visą laiką buvo gen. V.Nagius-Nagevičius. Komitete visą laiką buvo medikas, teisininkas, tiekimo srities atstovas, o nuo 1930 m. ir karo kapelionas. Tais metais į komiteto sudėtį buvo įtrauktas Kauno karo ligoninės kapelionas kunigas A.Sabaliauskas.

Komiteto pirmininkui buvo numatytas atlyginimas 200 litų per mėnesį, nariams - 20 litų už kiekvieną posėdį. Tačiau pirmininkas ir nariai dirbo be atlyginimo.

Pagrindinės veiklos kryptys buvo šios:

1. Duoti, jei būtinais reikiais, invalidams ir jų šeimoms pašalpas (pinigais, drabužiais, darbo įrankiais ir t.t.) ir paskolas;
2. Galinčius dirbti invalidus mokyti amatų savo įmonėse;
3. Aprūpinti invalidus protezais, ortopediniais prietaisais;
4. Ieškoti invalidams tinkamų darbo vietų, duoti invalidams garantijas, atestacijas ir rekomendacijas;
5. Tarpininkauti, kad invalidai ir jų šeimos gautų pensijas, žemės ir kt., duoti patarimus;
6. Rūpintis invalidų ir jų šeimų kultūriniais reikalais ir padėti invalidams ir jų vaikams įsigyti specialybę ir išsilavinimą¹³⁹.

138 Bukevičius. Karo invalidams šelpti komiteto 10-ties metų gyvavimo apžvalga (1921-1931)// Lietuvos karo invalidas. - K., 1931. - P. 10.

Iš pradžių komitetas veikė prie Karo sanitarijos valdybos. Komiteto reikalų vedėju buvo paskirtas karo valdininkas Plepys. Į Komiteto būstinę ėmė plaukti invalidai. Dalis jų neturėjo jokių dokumentų, todėl prie karo ligoninės buvo sudaryta komisija darbingumo procentui nustatyti. Komisijos pirmininku paskirtas gydytojas plk. Hagentornas. 1921 m. gruodžio 7 d. komisija pradėjo tikrinti invalidų sveikatą.

Dalis invalidų neturėjo jokios pastogės. Juos reikėjo apgyvendinti ir pamaitinti. Nagevičiaus nurodymu 8 invalidai buvo apgyvendinti karo ligoninėje, 4 - pirmame atskirame lazarete. Šis Nagevičiaus žingsnis buvo įteisintas tik 1922 m. sausio 14 d., kai įsakymu kariuomenei buvo nurodyta šiems invalidams duoti atskirą palatą, juos maitinti, kaip ligonius neatlygintinai aprūpinti baltiniais, o už rusų kariuomenės invalidų išlaikymą mokėti iš Karo invalidams šelpti komiteto lėšų.

1922 m. karo invalidai iš ligoninės buvo iškelti. Jiems įrengta prieglauda Vytauto pr. 18. Vėliau ji perkelta į Donelaičio gt. 37, Mapų gt., Ukmergės plentą ir pagaliau 1926 m. pradžioje - į Šančius, į kareivinių flygelį.

1928 m. įsakymu kariuomenei Nr.3 paragrafas 1 prieglaudoje leista laikyti 30 invalidų, duodant jiems visą eilinio kareivio išlaikymą ir algą, tačiau 1929 m. jiems vietoj maisto imta mokėti po 3 litus maistpinigių vienai dienai.

Į prieglaudą buvo priimami tik tie invalidai, kurie norėjo ir galėjo mokytis kokio nors amato ar eiti kitą mokslą, kad įgiję specialybę galėtų pragyventi.

Be to, prieglaudoje apsistodavo laikinai su įvairiais reikalais atvykę invalidai¹⁴⁰.

Pirmaisiais gyvavimo metais Komitetui pritrūko lėšų. Pirmoji 500 litų pinigine pašalpa iš valstybės buvo gauta tik 1922 m. gruodžio 4 d., todėl buvo kreiptasi į visuomenę, prašant aukoti "Invalidų fondui". Pirmoji 1796 auksinų 35 skatikų auka buvo gauta 1921 m. gruodžio mėn. iš Šakių apskrities intendanto. Tai buvo pelnas iš tuo tikslu surengto Šakiuose vakarėlio.

Vėliau komitetas pradėjo gauti lėšų iš Krašto apsaugos ministerijos pagal sąmatą.

Krašto apsaugos ministerija invalidų poreikiams kasmet skirdavo gana dideles lėšas, nes dauguma invalidų buvo beturčiai ir turėjo dideles šeimas. 1924 m. buvo patvirtinta tokia Karo invalidams šelpti komiteto sąmata: 176 150

139 Karo invalidams šelpti komitetas// Karo kalendorius 1931 metams. - K., 1930. - P. 288.

140 Bukevičius. Karo invalidams šelpti komiteto 10-ties metų gyvavimo apžvalga// Lietuvos karo invalidas. - K., 1931. - P. 13-14.

litų¹⁴¹, 1925 m. - 135 000 litų¹⁴², 1926 m. - 444 024 litai¹⁴³.

Iki 1926 m. sausio, t.y. iki pensijų įstatymo išleidimo, Komitete buvo įregistruota 304 Nepriklausomybės kovų invalidai ir 1032 I pasaulinio karo invalidai, iš viso 1336 invalidai. Visi šie invalidai, nepriklausomai nuo invalidumo grupės, komiteto buvo globojami. Išėjus pensijų įstatymui, prie karo ligoninės buvo sudaryta "Invalidų sveikatos tikrinimo komisija" ir ją pereiti turėjo beveik visi karo invalidai. Čia iš naujo buvo tikrinami dokumentai ir sveikata, keliami didesni reikalavimai. Didelė dalis žmonių invalidais nebuvo pripažinta, todėl jų skaičius sumažėjo.

1927 m. invalidams buvo mokamos pensijos. Pensijos buvo paskirtos 137 Nepriklausomybės kovų invalidams ir 64 I pasaulinio karo invalidams. Tačiau greitai visi I pasaulinio karo invalidai perėjo Vidaus reikalų ministerijos žinion, o 1929 m. išėjus I pasaulinio karo invalidų pensijų įstatymui, visus juos ėmė globoti Invalidams šelpti komitetas. Tais pačiais metais (Įsakymas kariuomenai Nr. 18) šiems klausimams sureguliuoti buvo patvirtintos taisyklės. Buvo numatyta, kad Komitetas globos tik tuos invalidus, kurie yra netekę ne mažiau kaip 25 proc. darbingumo.

1932 m. Komitetas globojo 239 Lietuvos kovų ir 715 pirmojo pasaulinio karo invalidų¹⁴⁴, 1933 m. - 1075 invalidus¹⁴⁵, 1934 m. - 311 Lietuvos Nepriklausomybės kovų invalidų - 16 karininkų ir 295 civilius, taip pat 11 rusų kariuomenės invalidų karininkų ir 784 kareivius. Iš viso 1089 žmonės¹⁴⁶.

Kadangi nuo pat veiklos pradžios Komitetui trūko lėšų, gen. V.Nagevičiaus iniciatyva imta rūpintis, kad invalidai galėtų patys save išlaikyti, t.y. imta ieškoti jiems darbo. Tačiau tai buvo ne taip jau lengva. Dėl įvairių fizinių trūkumų žmonės galėjo dirbti ne bet ką, todėl teko dėti nemažai pastangų stengiantis kiekvienam parinkti tokį darbą, kokį jis lengviau galėjo atlikti. Greitai invalidai buvo išmokyti siuvėjų, graverių, batsiuvių, muzikantų profesijų, kiti pradėjo mokytis gimnazijose bei aukštosiose mokyklose. Komiteto rūpesčiu iki 1930 m. 12 invalidų įsigijo batsiuvio, 8 siuvėjo, 4 fotografo, 3 telegrafisto, 4

141 Karo invalidams šelpti komiteto sąmata 1924 m.// LVA. - F. 1019. - Ap. 1. - B. 2. - L. 9.

142 Karo invalidams šelpti komiteto sąmata 1925 metams// Ten pat. - B. 4. - L. 25.

143 Karo invalidams šelpti komiteto sąmata 1926 metams// Ten pat. - B. 5. - L. 1.

144 Karo invalidams šelpti komiteto sąmata 1932 m.// LVA.- F. 1019. - Ap. 1.- B. 13. - L. 2.

145 Karo invalidams šelpti komiteto sąmata 1935 metams// Ten pat. - B. 14. - L. 22.

146 Karo invalidams šelpti komitetas// Karo kalendorius 1935 metams. - K., 1934. - P. 360.

buhalterio, 3 kepurininko, 10 kanklininko specialybę. Be to, buvo išmokslinti 3 akcieji¹⁴⁷.

Kad būtų galima invalidus įdarbinti ir turėti pelno, V.Nagevičiaus iniciatyva Komitetas ėmė steigti savo įmones.

1922 m. gen. V.Nagevičius už suaukotus 98 litus įrengė pirmąją batų dirbtuvę, t.y. nupirko kelis kurpalius, ylą, plaktuką ir visa tai patikėjo vienam nusimanančiam batsiuvio dalykuose invalidui¹⁴⁸. Įkurta batų dirbtuvė per trejetą metų išaugo į gana didelę įmonę, sugebančią įvykdyti daug užsakymų.

1922 m. lapkričio mėnesį pradėjo veikti Komiteto parduotuvė, kepurių bei drabužių siuvyklos, o 1923 m. buvo įrengta graverių dirbtuvė. Jai įrengti iš Krašto apsaugos ministerijos buvo gauta 10 tūkst. litų paskola.

Siuvykloje buvo siuvas uniformos karininkams, geležinkelininkams, paštininkams ir kt. Kepurių siuvyklose buvo siuvas daugiausia uniforminės kepurės. Graverių dirbtuvėse - sagos ir visokie kiti uniformų ženklai. Ortopedinėje dirbtuvėje invalidams buvo gaminami įvairūs protezai, specialūs batai ir kt. Dirbtuvėse dirbo ir patys invalidai, gaudami už tai neblogą atlyginimą. Iš viso dirbtuvėse dirbo iki 100 darbininkų, iš kurių gerai apmokamą darbą turėjo apie 20 invalidų.

1928 m. Komiteto įmones perėmė Invalidų sąjunga, tačiau tais metais įmonės vos nebankrutavo, todėl 1928 m. pabaigoje Komitetas jas vėl atsiėmė. 1929 m. Komitetas įmonėms tvarkyti pakvietė ats.plk.ltn. Antaną Zubrį. Jam vadovaujant, per trumpą laiką reikalai pagerėjo, buvo sumokėtos skolos. 1930 metais įmonės jau davė pelną¹⁴⁹.

Be to, Komiteto, ypač Nagevičiaus, rūpesčiu nemažai invalidų gavo darbą valstybinėse įstaigose.

Komitetas į sunkią materialinę padėtį patekusiems invalidams suteikdavo pašalpas. Šiam reikalui Komiteto biudžete buvo numatyta speciali sąmata. Skiriamas pašalpas, visuomet buvo atsižvelgta į invalidų materialinę padėtį, šeimos sudėtį ir sveikatos būklę bei gaunamos pensijos dydį. Pašalpai gauti reikėjo atitinkamų policijos ir savivaldybės pažymėjimų. Pirmiausia buvo šelpiami sergantys invalidai, našlės ir našlaičiai, po to moksleiviai, amatininkai, naujakuriai.

Komitetas nemažai dėmesio skyrė invalidų ir jų vaikų bendrajam švie-

147 Bukevičius. Karo invalidams šelpti komiteto 10-ties metų gyvavimo apžvalga// Lietuvos karo invalidas. - K., 1931. - P. 13.

148 Baršcius J. Iš Lietuvos karo invalidų gyvenimo// Kardas. - 1926. - Nr. 1. - P. 11.

149 Bukevičius. Karo invalidams šelpti komiteto dešimties metų veikimo apžvalga// Mūsų žinynas. - 1931. - Nr. 80. - P. 413.

timui. V.Nagevičius įsteigė invalidams skaityklą, prie kurios veikė ir užkandinė. Invalidams buvo atidaryta vakarinė mokykla, suburtas kanklininkų orkestrėlis, kuris koncertuodavo ne tik Kaune, bet išvykdavo ir į kitas Lietuvos vietas.

Ponios Nagevičienės iniciatyva invalidų vaikams buvo įkurtas vaikų darželis, kur vaikai buvo aprūpinami ir užkandžiais¹⁵⁰.

1922 m. spalio 28 d. įsakyme kariuomenei buvo numatyta, kad karo invalidams įvairūs protezai, akiniai bei aparatai duodami nemokamai, tai yra jų kainai padengti Vyriausybė skiria lėšų¹⁵¹. Iki 1925 m. jais invalidus aprūpindavo karo sanitarijos skyrius ir karo ligoninė, tačiau 1925 m. šis darbas buvo perduotas Karo invalidams šelpti komitetui.

1922 m. buvo nuspręsta karo invalidams pastatyti namus. Tačiau vėliau nutarta, kad juos geriau pirkti. 1922 m. kovo 24 d. Komitetui paprašius Ministrų kabinetas nutarė leisti Krašto apsaugos ministerijai išduoti Komitetui reikalingą paskolą Čulkovo namams Donelaičio gt. 37 su sklypu pirkti. Paskola buvo duota su sąlyga, kad Komitetas neprašys Vyriausybės pašalpos namams statyti.

Tais pačiais metais namai buvo nupirkti, ir Komiteto būstinė persikėlė į juos¹⁵². Vėliau šiame sklype buvo pastatytos dirbtuvės ir du gyvenamieji namai invalidams. Juose gyveno laisvės kovų invalidai, tarnavę Karo muziejuje. 1932 m. šiame sklype prie gatvės Komitetas užbaigė didelio gyvenamojo namo statybą, kuris su visa įranga kainavo apie 100 tūkst. litų. Butai name buvo išnuomoti ir tapo nuolatiniu pajamų šaltiniu.

Komitetas palaikė glaudžius ryšius su Invalidų sąjunga, Lietuvos Nepriklausomybės kovų invalidų draugija.

Lietuvą okupavus bolševikams, Komitetui kurį laiką dar buvo leista veikti ir pavesta rūpintis visais invalidais. Tačiau 1940 m. rugsėjo 25 d. Karo invalidams šelpti komiteto veikla nutraukta, jo turtas perduotas Socialinio aprūpinimo ministerijai¹⁵³

150 Tvarakūnas B. Didįjį invalidų globėją prisimenant// Karys. - 1959. - Nr. 8. - P. 241-242.

151 Įsakymas kariuomenei. Nr. 235. 1922 m. spalio 28 d.

152 Bukevičius. Karo invalidams šelpti komiteto 10-ties metų gyvavimo apžvalga (1921-1931)// Lietuvos karo invalidas. - K., 1931. - P. 10-11.

153 LVA. - F. 1019. - Ap. 1. - B. 15. - L. 57.

LIETUVOS KARO INVALIDŲ SĄJUNGA

1923 m. gruodžio 8-10 d. Kaune Jono Barščiaus ir kitų iniciatyva įvykusiame I pasaulinio karo ir Nepriklausomybės kovų invalidų suvažiavime buvo įkurta Lietuvos karo invalidų sąjunga. Įstatai buvo įregistruoti 1924 m. sausio 9 d. Steigėjais užsiregistravo J.Barščius, J.Jasinevičius, J.Jurevičius, J.Nainys ir J.Starkus. 1927 ir 1936 m. įstatai iš dalies buvo pakeisti¹⁵⁴.

Į Sąjungą buvo priimami visi Lietuvos laisvės kovų invalidai, Lietuvos kariuomenės invalidai, netekę sveikatos eidami karinę tarnybą, I pasaulinio karo invalidai, svetimų valstybių piliečiai, kurie kovojo su ginklu ar kuriuo kitu būdu buvo prisidėję prie Lietuvos laisvės kovų. Sąjunga sau išskėlė tikslą rūpintis invalidų gyvenimo gerinimu, jų kultūriniais ir švietimo reikalais. Prireikus šelpti savo narius, teikti jiems ir, invalidams mirus, jų šeimų nariams, reikiamą pagalbą, patarimus, globoti invalidų bei žuvusiųjų Nepriklausomybės kovose vaikus našlaičius. Sąjunga taip pat kėlė sau tikslą žadinti visuomenės tautinį ir kultūrinį susipratimą, rūpintis drauge su kitomis organizacijomis savo mirusių narių bei žuvusiųjų kapais, taip pat eiti garbės sargybą prie paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę ir kitur.

Sąjunga turėjo savo antspaudą, vėliavą, ženklą ir garbės ordiną¹⁵⁵. Vėliava Sąjungai buvo įteikta 1935 m. lapkričio 10 d. XI Sąjungos suvažiavime. Šio suvažiavimo metu Sąjungos nariams buvo įteikti ir Sąjungos nario ženklai¹⁵⁶.

Sąjungos būstinė buvo Karo muziejaus raštinėje.

Visuotiniai Sąjungos narių suvažiavimai kasmet rinkdavo Sąjungos pirmininką ir 7 narių tarybą. Einamiesiems reikalams tvarkyti iš Sąjungos tarybos narių buvo išrenkama valdyba. Sąjungos taryba faktiškai buvo valdybos veiklą kontroliuojantis ir patariamasis organas. Garbės teismas buvo renkamas trejiems metams.

Sąjungos pajamas sudarė Vidaus reikalų ministerijos kasmetinė pašalpa, nario mokesčiai, aukos, pajamos iš Sąjungos klube vykstančių renginių. Sąjungos klubas buvo įregistruotas 1931 m. liepos 27 d. Klube vykdavo koncertai, vakarai, veikė skaitykla, bufetas, buvo įrengta salė su lošimų automatais, salėje buvo galima lošti kortomis. Ypač daug pajamų duodavo azartiniai lošimai. 1938

154 Organizacijos statistinės žinios// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 654. - L. 2.

155 Lietuvos karo invalidų sąjungos įstatai// Ten pat. - L. 5.

156 Barščius J. XI-as Lietuvos karo invalidų suvažiavimas// Karys. - 1935. - Nr. 46. - P. 1097.

m. vien tik iš jų buvo gauta 100 087 Lt pelno¹⁵⁷.

Iš Vyriausybės Sąjunga buvo gavusi nuomoti 24 metams Žiežmarių dvarą, kur vasarą karo invalidai už mažą atlyginimą galėjo pailsėti. Palangoje buvo pastatyta sanatorija. Sanatorija su žemės sklypu buvo įkainota 140 000 litų¹⁵⁸.

Sąjunga palaikė glaudžius ryšius su atitinkamomis kitų valstybių sąjungomis. 1926 m. birželio 6-7 d. Helsinkyje vyko pirmoji Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Suomijos karo invalidų sąjungų atstovų konferencija. Į ją iš Lietuvos buvo nuvykęs invalidas Jonas Nainys, karo valdininkas Šeštakauskas ir karo invalidas Jonas Jasinevičius¹⁵⁹.

Sąjunga nuo 1928 m. leido metinį leidinį "Lietuvos karo invalidas". Savo reikmėms iš Prancūzijos firmos "L.Reffet" Sąjunga buvo gavusi automobilį "Hudson".

Nuo įsikūrimo pradžios Sąjungos narių skaičius augo. 1926 m. ji turėjo 300 narių, 1929 m. - 550, 1932 m. - 630, 1933 m. - 502, 1936 m. - 790, 1937 m. - 730, 1938 m. - 778, 1939 m. liepos 1 d. - 783, iš jų trys moterys, 1940 m. - 794¹⁶⁰.

Sąjungos pirmininkais buvo renkami J.Barščius (1924-1927 m.), B.Bizokas (1927-1930 m.), J.Jasinevičius (1930-1932 m.), A.Janušonis (1933 m.), S.Stanaitis (1933-1940.VII.)

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Sąjungos valdyba liepos 1 d. kreipėsi į vidaus reikalų ministrą prašydama leisti Sąjungai ir toliau veikti. Leidimas buvo duotas, tačiau pareikalauta pašalinti iš pareigų Sąjungos tarybos pirmininką Joną Vilušį¹⁶¹.

1940 m. liepos 31 d. Vidaus reikalų ministerijoje buvo svarstytas Sąjungos likimas. Buvo priimtas nutarimas, kad "dabartinėmis sąlygomis draugijos vadovybės tolimesnis vadovavimas draugijai gali sutrukdyti normalų draugijos veikimą, tad /.../ nutariau:

Lietuvos karo invalidų sąjungos valdybą, 1936 m. gruodžio 5 d. įrašytą Draugijų registre 1047 Nr.,

pirmininką Simą Stanaitį,
sekretorių - Kazį Dobilą,
iždininką - Bronių Tvarkūną

157 Organizacijos statistinės žinios// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 654. - L. 49.

158 Ten pat.

159 Pabaltijo karo invalidų konferencija// Kardas. - 1926. - Nr. 20. - P. 317.

160 Organizacijos statistinės žinios// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 654. - L. 50-51.

161 Ten pat. - L. 51.

ir tarybos pirmininką Joną Vilušį, nušalinti.

Naujai valdybai sudaryti 'skiriu šešių mėnesių laiką.

Kol bus sudaryta ir patvirtinta nauja sąjungos valdyba, Lietuvos karo invalidų sąjungos einamiesiems reikalams vesti paskiriu tvarkytoją Stasį Čižinauską, gyv. Vilijampolėje, Neries g. 10 Nr.

Nutarimą vykdyti pavedu Kauno apskrities viršininkui.

E. vidaus reikalų ministro p. A.Dikčius¹⁶².

S.Čižinauskui buvo paskirta 250 Lt atlyginimas iš Sąjungos lėšų¹⁶³.

Tačiau 1940 m. rugsėjo 20 d. Sąjungos veikla buvo uždrausta. Sąjungos turtas buvo perduotas Socialinio aprūpinimo liaudies komisariato žinion, automobilis - Kauno radiofonui¹⁶⁴.

LIETUVOS LAISVĖS KOVŲ INVALIDŲ DRAUGIJA

1923 m. balandžio 23 d. Jono Karučio (dviejų Vyčio kryžių kavalieriaus), Broniaus Tvarakūno, Jurgio Kiaunės ir Mikalojaus Kukino iniciatyva, patariant ir remiant gen. V.Nagevičiui, Kaune įvyko invalidų kongresas. Kongrese, vykusiame Seimo rūmuose, dalyvavo 85 invalidai. Kongrese dalyvavo krašto apsaugos ministras plk. K.Žukas, gen. S.Žukauskas, gen. V.Nagevičius, Seimo pirmininkas J.Staugaitis, keletas Seimo atstovų ir kt. Kongreso nariai nutarė įkurti invalidų draugiją¹⁶⁵. Draugija buvo pavadinta Lietuvos karo invalidų Vyčių brolija. Brolijos pirmininku išrinktas J.Karutis. Į valdybą išrinkti invalidai Matusevičius, Jurelionis, J.Kiaunė, M.Kukinas. Kandidatais - Sereika, K.Dobilas ir J.Barščius.

Brolijos garbės pirmininku šiame kongrese buvo išrinktas dr. J.Basana-
vičius.

Kongrese buvo priimti Brolijos įstatai, taip pat suformuluoti kai kurie reikalavimai Vyriausybei: pagerinti karo invalidų būtį, skirti pensijas, atleisti invalidų vaikus nuo mokesčių už mokslą ir kt.¹⁶⁶

162 1940 m. liepos 31 d. nutarimas// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 654. - L. 55.

163 Ten pat. - L. 58.

164 1940 m. rugsėjo 20 d. nutarimas// Ten pat. - L. 61; 63-64.

165 Tvarakūnas B. Iš Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos praeities// Karys. - 1959. - Nr. 2. - P. 35-36.

166 Karo invalidų kongresas 1923 m. balandžio 22 d. Kauno Seimo rūmuose// Karys. - 1923. - Nr. 20. - P. 235-239.

Kongreso nariai nutarė nusiųsti sveikinimus Latvijos, Estijos, Suomijos ir Čekoslovakijos karo invalidams.

Brolijos nariais galėjo būti tik Lietuvos Nepriklausomybės kovose sveikatos netekę kariai. Jos tikslas, kaip suformuluota įstatuose, stovėti Lietuvos Nepriklausomybės sargyboje, priminti tautai laisvės kovas, saugoti žuvusiųjų kapus, eiti garbės sargybą prie žuvusiųjų paminklo Karo muziejaus sodelyje, rūpintis savo narių gerove. Be to, Brolijos įstatuose buvo užfiksuota, kad jos nariai ragins statyti paminklus ant žuvusiųjų kapų. Savo švente brolija pasirinko sausio 13 d., nes tą dieną buvo sužeistas pirmasis Lietuvos kariuomenės savanoris¹⁶⁷.

Aukščiausias brolijos organas buvo suvažiavimas. Jame 3 metams renkama 5 narių valdyba ir 3 narių revizijos komisija.

Brolija oficialiai buvo įregistruota 1923 m. balandžio 17 d. Ji turėjo savo antspaudą, ženklą, uniformą ir vėliavą. Jos būstinė - Karo muziejaus raštinė. Vėliava Brolijai buvo įteikta 1938 m. lapkričio 23 d. per kariuomenės ir Vyčio kryžiaus šventės iškilmingą minėjimą Karo muziejuje¹⁶⁸.

1937 m. vasario 24 d. organizacijos vardas buvo pakeistas. Ji pavadinta Lietuvos laisvės kovų invalidų draugija. 1937 m. sausio 30 d. naujai pertvarkyta Draugija buvo perregistruota.

Draugija nebuvo gausi. 1926 m. turėjo 100 narių, 1929 m. - 98, 1932 m. - 96, 1936 m. - 93, 1938 m. - 84, 1939 m. - 84 narius ir 5 kandidatus¹⁶⁹.

Įsikūrusi invalidų draugija pirmiausia stengėsi padėti savo nariams išsirūpinti pensijas. Be to, ir pati Draugija stengėsi šelpti savo narius. Jos lėšas sudarė viešai renkamos aukos, nario mokestis ir pelnas, gaunamas iš įvairių leidinių. Draugija kasmet leido žurnalą "Vyčio kryžius", savo lėšomis kasmet rėmė gabesnius invalidus ir leido juos į mokslus, net aukštuosius (pvz., J.Karutis mokėsi universitete, aukštuosius mokslus baigė invalidai Janušonis, Nainys). Lėšų Draugijai taip pat skirdavo Invalidams šelpti komitetas, kurio nariu buvo ir Lietuvos laisvės kovų invalidų draugija¹⁷⁰.

Draugijos pirmininkais buvo renkami Jonas Karutis, Jonas Vilušis.

Okupavus Lietuvą Sovietų Sąjungos kariuomenei, 1940 m. liepos 31 d.

167 Lietuvos Karo invalidų Vyčių brolijos įstatai// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 698. - L. 1.

168 Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos suvažiavimas// Kardas. - 1938. - Nr. 23. - P. 572.

169 Organizacijos statistinės žinios// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 698. - L. 29.

170 Tvarškūnas B. Iš Lietuvos karo invalidų draugijos praeities// Karys. - 1959. - Nr. 2. - P. 37.

Draugijos veikla buvo sustabdyta¹⁷¹, turtas perduotas Karo invalidams šelpti komitetui¹⁷².

"RAMOVĖ" - VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO ATSARGOS KARININKŲ KORPORACIJA

"Ramovė" - Vytauto Didžiojo universiteto atsargos karininkų korporacija, įsteigta 1932 m. spalio 24 d. studentų atsargos karininkų, baigusių karo mokyklos kariūnų aspirantų kursą, iniciatyva. Korporacija kėlė sau tikslą siekti, kad atsargos karininkai nepamirštų karinių mokslų ir nenutrauktų ryšių su kariuomene, sektų karinio mokslo pažangą, palaikytų bei plėtotų visuomenėje karines nuotaikas ir idėjas.

Korporacijos pirmtakas buvo 1931 m. susikūrusi Studentų atsargos karininkų draugija, kuriai galėjo priklausyti studentai atsargos karininkai, tuo pat metu priklausę ir kitoms studentų korporacijoms, tačiau dėl nuolatinių vidinių nesutarimų tokia tvarka pasirodė netinkama ir buvo nutarta persiorganizuoti į korporaciją.

Į "Ramovę" iš pradžių buvo priimami visi Lietuvos kariuomenės atsargos karininkai Kauno universiteto studentai. 1936 m. vasario 22 d. Klaipėdos prekybos ir pedagoginio institutų studentai atsargos karininkai susibūrė į korporacijos "Ramovė" atskirą būrį. Būrio pirmininku buvo išrinktas ats. j.ltn. Lapšys¹⁷³. Nuo 1939 m. rudens korporacijos nariai buvo ir Vilniaus universiteto studentai atsargos karininkai.

"Ramovės" veiklai vadovavo kiekvienų mokslo metų pradžioje renkama valdyba. Iškilusius vidinius konfliktus spręsdavo garbės teismas.

1933 m. spalio 29 d. minint vienerių metų jubiliejų Korporacijai buvo įteikta vėliava¹⁷⁴. Visi korporacijos nariai turėjo uniformą ir ženklą. "Ramovės" šūkis: "Mokslas ir pajėga - tautos ateitis".

Korporacijos šefas buvo prezidentas Antanas Smetona. Garbės nariai -

171 1940 m. liepos 31 d. nutarimas dėl Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos uždarymo// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 698. - L. 32.

172 Neveikiančių draugijų turto paskirčiai nustatyti komisijos posėdžio protokolas Nr. 6, rugpjūčio 5 d.// LVA. - F. 377. - Ap. 10. - B. 378. - L. 10.

173 Klaipėdos studentai atsargos karininkai susiorganizavo// Kardas. - 1936. - Nr. 5. - P. 139.

174 Damašius K. Stud. ats. kar. korp. "Ramovės" kariškoji propaganda// Kardas. - 1935. - Nr. 1. - P. 17.

gen. S.Raštikis, ats. plk. B.Giedraitis, ats. plk. A.Merkys, gen. št. plk. J.Černius, gen. ltn. K.Tallat Kelpša, plk. P.Dočkus, plk. P.Saladžius, gen. št. plk. ltn. K.Dulksnys, gen. ltn. J.Jackus. Korporacijos vadovybė palaikė su jais glaudžius ryšius, ypač su B.Giedraičiu ir A.Merkiu. Korporacijos mecenatai buvo plk. P.Dočkus, gen. št. plk., vėliau gen. J.Černius, gen. št. plk. K.Dulksnys, brigados gen. V.Nagevičius, gen. št. plk. A.Valušis.

Pirmuosius dvejus savo egzistavimo metus Korporacija daugiausia dėmesio skyrė organizacijos konsolidavimuisi, augimui, santykiams užmegzti su kitomis akademinėmis organizacijomis, o trečiaisiais metais energingai įsitraukė į visuomeninį darbą. Korporacijos nariai aktyviai rėmė Giuklų fondą, organizavo šaudymo pratybas, o nuo 1935 m. vasaros - studentams karinio pobūdžio stovyklas Nidoje, iš kariuomenės paskolintais arkliais išjodavo į Kauno, o 1940 m. ir į Vilniaus apylinkes, organizavo ir skaitė paskaitas. Tam 1935 m. buvo sudaryta Karinės propagandos komisija. Į ją įėjo J.Žukauskas, pirmininkas, ir du nariai - D.Stankūnas ir P.Karalius. Komisijai buvo iškeltas uždavinys ugdyti visuomenėje laisvės branginimo idėją ir lietuviško karingumo dvasią tai laisvei išsaugoti, informuoti visuomenę kariniais klausimais, visais galimais būdais populiarinti šias idėjas ir skiepyti tautai prisirišimą prie visos savo Tėvynės su sostine Vilniumi¹⁷⁵. Studentai skaitė paskaitas, dalyvaudavo radijo laidose, rašydavo straipsnius karine tematika į įvairius laikraščius ir žurnalus, šiam darbui negailėdami laiko ir jėgų. Korporacijos iniciatyva universitete buvo įkurta karinio auklėjimo katedra. Be to, Korporacijos nariai rengdavo futbolo ir lengvosios atletikos treniruotes bei sportines varžybas su kitų korporacijų studentais. Daug koncertavo ramovininkų choras, vadovaujamas Jeronimo Ignatonio. Jis dažnai dainuodavo per radiją, dažniausiai studentiškas ir karines dainas¹⁷⁶.

Už nuopelnus dirbant karinės propagandos darbą ramovininkai D.Stankūnas, S.Gudas, J.Ignatavičius ir J.Žukauskas buvo apdovanoti Gedimino ordino V laipsnio garbės ženklais¹⁷⁷.

Kadaigi Korporacija palaikė glaudžius ryšius su kariuomenės štabu, ji iškėlė sumanymą rengti kariuomenės ir visuomenės suartėjimo šventes ir energingai tą sumanymą vykdė. Šios šventės prasidėjo 1935 m. Šventės diena buvo parinkta gegužės 11, pirmajai kariuomenės priesaikai paminėti, o paprastai vyk-

175 Ką nuveikė atsargos karininkai studentai// Karys. - 1935. - Nr. 40. - P. 939.

176 Damašius K. Stud. ats. kar. korp. "Ramovės" kariškoji propaganda// Kardas. - 1935. - Nr. 1. - P. 17.

177 Reikšmingi stud. ats. karininkų korp. Ramovės darbai// Trimitas. - 1938. - Nr. 14. - P. 335.

davo artimiausią gegužės vienuoliktajai sekmadienį. Šventės pasidarė populiarios, kiekvienais metais įgaudavo vis platesnį užmojį ir darėsi pompastiškesnės. Jas rėmė ir aktyviai jose dalyvavo Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga.

Kiekvienais metais vasario 16 d. išvakarėse Korporacijos nariai rengdavo didžiąją sucigą. 1938 m. gegužės mėn. visi Korporacijos nariai įstojo į Šaulių sąjungą¹⁷⁸.

Korporacijos organizuojamuose renginiuose ir ceremonijose buvo nusi-stovėjusios tam tikros tradicijos. Pirmoje gretoje eidavo Korporacijos vadovybė, po jų - buvę Korporacijos pirmininkai, už jų - senjorai, apsirengę pilna unifor-ma, toliau - senjorai nepilna uniforma ir paskutinieji - junjorai¹⁷⁹.

Savo veiklos pradžioje Korporacija turėjo apie 50 narių, 1933 m. - 97, 1934 - 112. 1940 m. bendras narių skaičius, įskaitant ir baigusius studijas, siekė apie 350.

Korporacijos pirmininkais buvo išrinkti Priaglauskas, Domas Stankūnas, Stasys Gudas, Jonas Venclova, Kostas Sediginas-Ptašinskas, Vytautas Apeikis, Kazys Ramanauskas.

Bolševikams okupavus Lietuvą, Korporacijos veikla buvo tuoj sustabdyta. Visi buvę pirmininkai ir daugumas veiklesniųjų narių buvo suimti ir ka-linami. Likusieji laisvėje veikė slaptai. 1941 m. birželio 22 d. prasidėjus vo-kiečių-rusų karui, kai kurie Korporacijos nariai aktyviai dalyvavo Kauno suki-lime, vadovavo atskiriems partizanų būriams.

EKONOMINĖ LIETUVOS UNIVERSITETO STUDENTŲ KARIŲ SĄJUNGA

1922 m. rudenį kariai, paimti į kariuomenę iš aukštųjų mokyklų, buvo paleisti. Tačiau vėl pradėję studijuoti, jie susidūrė su nemažais ekonominiais sunkumais. Jie tikėjosi paramos iš Vyriausybės, tačiau dėl sunkios ekonominės Lietuvos padėties jos nesulaukė. 1922 m. spalio mėn. V.Statkaus, Pupkio ir ke-letu kitų buvusių karių Lietuvos universiteto studentų iniciatyva buvo sukviestas universiteto studentų, buvusių karių, susirinkimas. Susirinkime nutarta reikalauti, kad jie būtų atleisti nuo mokesčio už mokslą ir kad jiems mokėtų stipendijas.

178 Trimitas. - 1939. - Nr. 14. - P. 331.

179 Stud. atsargos karininkų korp. "Ramovė" minėjo keturių metų sukaktį// Karys. - 1936. - Nr. 44. - P. 1119.

Rūpinantis, kad šie reikalavimai būtų įgyvendinti, pavesta laikinajam komitetui, į kurį buvo išrinkti: Augulis - pirmininku ir nariais - Vainauskas, V. Endziulaitis, V. Statkus ir Gruodys¹⁸⁰.

Laikinis komitetas kreipėsi į rektorių, kad studentai būtų atleisti nuo mokesčio už mokslą, tačiau rektorius nesutiko. Tada jie kreipėsi į Krašto apsaugos ministeriją, kad būtų suteikta pašalpa, tačiau ir čia nesėkmingai. Pagaliau komitetas kreipėsi į Seimą ir, jam pritarus, Krašto apsaugos ministerija sumokėjo už vieną semestrą.

Antrajame visuotiniame susirinkime nuspręsta steigti Ekonominę Lietuvos universiteto studentų buvusių karių sąjungą. Augulis ir A. Endziulaitis buvo įpareigoti parengti įstatus. Parengtiems įstatams pritarė universiteto rektorius prof. J. Šimkus, ir universitetas juos patvirtino.

1923 m. rudenį sušauktas steigiamasis susirinkimas, tačiau trūko kvorumo ir buvo išrinkta tik laikinoji valdyba. Į įkurtą Sąjungą įstojo 29 karininkai, 26 karo valdininkai ir 25 kareiviai.

Laikinoji valdyba pasiekė, kad 1923 m. rudens semestre Sąjungos nariai būtų atleisti nuo mokesčio už mokslą, rūpinosi kitais ekonominiais narių poreikiais.

1923 m. gruodžio 14 d. visuotinis susirinkimas išrinko nuolatinę valdybą: pirmininką V. Endziulaitį, vicepirmininką Augulį ir narius - Lingę, Starkų ir Jonušką. Į revizijos komisiją įėjo Skaisgiris, Mikšys ir Germanas¹⁸¹.

Naujoji valdyba kreipėsi į Krašto apsaugos ministeriją, prašydama sumokėti draugijos nariams už mokslą, už 1924 m. pavasario semestrą, tačiau prašymas buvo atmestas. Tada jie kreipėsi į universiteto rektorių Čepinskį. Jis pažadėjo, jog kai bus atleidžiami studentai nuo mokesčio už mokslą, pirmiausi bus atleisti nuo jo kariai.

Sąjunga bandė įstoti į Karininkų klubą, tačiau nebuvo priimta, nes tarjos narių buvo ir kareivių. Tada jos valdyba nutarė pakeisti įstatų 2-ą paragrafą kad "sąjungos nariais gali būti tik paleisti aukštojo mokslo eiti karininkai bei karo valdininkai". Tačiau įstatams pakeisti šaukiamas susirinkimas neįvyko. Tu pačiu metu kai kurie Sąjungos nariai ėmė kurti "Ekonominę Lietuvos universiteto studentų atsargos karininkų bei karo valdininkų sąjungą".

Sąjunga suskilo ir faktiškai nustojo egzistuoti. Dalis buvusių sąjungos narių įstojo į susikūrusią Atsargos karininkų sąjungą.

180 Juodeika V. Ekonominė Lietuvos universiteto studentų buv. karių sąjunga // Mūsų žinyrai - 1924. - Nr. 18. - P. 638.

181 Ten pat. - P. 639.

KUNIGAİKŠTIENĖS BIRUTĖS KARININKŲ ŠEIMŲ MOTERŲ DRAUGIJA

Idėja įsteigti Karininkų šeimų moterų draugiją kilo Kauno įgulos karininkų žmonoms. 1925 m. kovo 1 d. Kauno karininkų ramovėje įvyko pirmasis Kauno įgulos karininkų žmonių susirinkimas. Susirinkime buvo nutarta įkurti Karininkų šeimų moterų draugiją, išrinkta komisija steigiamos organizacijos įstatams parengti¹⁸².

Draugijos įstatų projektą paruošė dr. A.Ambraziejūtė-Steponaitienė.

Draugijos steigiamasis susirinkimas įvyko 1925 m. kovo 15 d. Susirinkime buvo priimti Draugijos įstatai, išrinkta vadovybė, numatytos artimiausios veiklos gairės. Pirmininke buvo išrinkta Grigaitienė. Į valdybą taip pat išrinktos ponios dr. A.Ambraziejūtė-Steponaitienė, S.Oželienė, Balsienė ir Žemgulienė.

Draugijos įstatai buvo įregistruoti 1925 m. balandžio 4 dieną.

Draugijos aukščiausias organas buvo suvažiavimas, šaukiamas kartą per metus, o jos veiklai tarp suvažiavimų vadovauti metams buvo renkama centro valdyba bei revizijos komisija. Organizacijos skyrių darbui vadovauti irgi metams buvo renkama valdyba bei revizijos komisija.

Draugijos narėmis galėjo būti tikrosios tarnybos ir atsargos karininkų šeimų moterys (žmonos ir suaugusios dukros).

Pirmoji Draugijos grupė buvo įkurta 1925 m. kovo 29 d. Klaipėdos įguloje. Po to jos įsisteigė Kaune, Aukštojoje Panemunėje, Šančiuose, Marijampolėje, Vilkaviškyje, Kėdainiuose, Panevėžyje ir kitur. Ypač energingai veikė Kauno ir Klaipėdos skyriai. Pastarasis glaudžiai bendradarbiavo su Mažosios Lietuvos moterų taryba. Skyriui vadovavo Vilė Genienė.

1939 m. sausio 1 d. Draugija turėjo 22 skyrius, į kuriuos buvo susivienijusių daugiau kaip 600 karininkų šeimų moterų (598 lietuvių, 10 lenkių, 3 vokiečių ir 4 moterys kitų tautybių)¹⁸³.

Kiekvienas Draugijos skyrius savo poreikiams naudodavosi Karininkų ramovių patalpomis.

1935 m. iškilmingai minint kunigaikštienės Birutės 550 metines ir draugijos 10 metų sukaktį, Draugija buvo pavadinta Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija.

Draugijos įstatuose buvo pažymėta, kad Draugija siekia suburti tautiniu,

¹⁸² Tomkus. Dėl steigiamojo Karininkų Žmonių Draugijos susirinkimo// Kardas. - 1925. - Nr. 5. - P. 7-8.

¹⁸³ Organizacijos statistinės žinios// LVA. - F. 608. - Ap. 1. - B. 9. - L. 18.

moraliniu ir kultūriniu pagrindu visas karininkų šeimų moteris, ruošti nares kraštui ginti bei individualiai apsaugai karo metu, padėti steigti prie karo ligoninių bibliotekas, globoti sergančius karius. Karo metu Draugija numatė organizuoti karininkų šeimų moteris teikti medicinos, materialinę ir moralinę pagalbą sužeistiems bei sergantiems kariams, rūpintis karių kapais, globoti karo invalidus ir jų vaikus, padėti auklėti karių šeimų vaikus, šiam tikslui steigti vaikų darželius, vaikų bibliotekėles, leisti pamokomas brošiūras.

Numatyti veiklai plėtoti Draugijos centro valdyboje buvo įsteigta Auklėjimo sekcija, Sergančių karių globojimo sekcija, kuriai vadovavo V.Nagevičienė, 1939 m. įsteigta Samariečių sekcija, vadovaujama Matulevičienės-Valentukaitienės. Be to, veikė sekcijos padalinys, rengiantis koncertus, balius bei arbatėles, iš kurių Draugija turėjo daug pajamų. Pvz., 1925 m. iš balių ir arbatėlių draugija surinko 9932 Lt 40 ct¹⁸⁴.

Draugijos vadovybė daugiausia dėmesio kreipė į pedagoginį ir tautinį karininkų šeimų auklėjimą. Tuo tikslu buvo steigiami vaikų darželiai, bibliotekėlės, vaikams organizuojamos įvairios programos. Pirmasis vaikų darželis buvo įsteigtas 1927 m. kovo 7 d. Kaune, o iki 1940 m. liepos 1 d. Draugija įsteigė net 20 vaikų darželių.

Per kiekvienas Kalėdas Draugijos narės rengdavo karininkų vaikams eglutes, be to, visada surengdavo eglutes neturtingųjų šeimų vaikams, rengdavo margučių šventes, kiekvienais metais iškilmingai paminėdavo Motinos dieną, aplankydavo susirgusius įgulos karius, kiekvienais metais V.Nagevičienės iniciatyva surengdavo Kalėdų eglutę karo invalidams Kaune.

Draugija ir šiaip buvo įsijungusi į karitatinį darbą: šelpė nukentėjusius nuo potvynio Marvelės ir Vilijampolės gyventojus, o nuo 1939 m. šelpė Vilniaus varguomenę drabužiais, maistu, prižiūrėjo karių kapus, labai uoliai rėmė Ginklų fondą.

Per visą savo organizacijos gyvavimo laikotarpį Draugijos narės nepamiršo taip pat ir savo šeimų narių. Šiuo tikslu organizacijos skyriai rengė pedagogines paskaitas, rankdarbių, siuvimo, kirpimo, kulinarijos ir kalbos kursus, ekskursijas, mokėsi tautinių dainų bei šokių, rengė literatūros bei muzikos vakarus. 1936 m. surengė viešą moters ir motinos teismą, kur nagrinėjo dorovines ir šeimos problemas, Draugijos iniciatyva išleista K.Banaičio kantata Birutės garbei.

Draugijos narės, vadovaudamosios savo įstatais ir ruošdamosios karinių veiksmų atveju padėti vyrams, organizavo samariečių kursų 3 laidas. Kursų

---

184 Mūsų šeimos kampelis// Kardas. - 1926. - Nr. 8. - P. 124.

klausytojos atliko 3 mėnesių praktiką karo ligoninėje. Buvo suorganizuoti taip pat priešcheminės apsaugos kursai. 1939 m. rugpjūčio 31 d. Draugijos centro valdyba kreipėsi į kariuomenės štabo viršininką, pranešdama, kad 72 organizacijos narės nutarė karo atveju pasiūlyti savo paslaugas kariuomenei. Tai gydytojos, gailastingosios seserys, farmacutės, telefonininkės, mašininkės ir kt. specialybių moterys¹⁸⁵.

Prasidėjus antram pasauliniam karui, kariuomenės ugniagesių vadovybė kreipėsi į Draugiją, kviesdama moteris būti ugniagesių talkininkėmis, jei prireiktų padėti apsaugoti karinius pastatus nuo gaisrų, kurie kyla bombardavimo metu.

Kvietimui buvo pritarta. Karinėse įgulose karininkų ir liktinių puskarininkų žmonos bei dukterys sudarė ugniagesių talkininkių būrius. Joms buvo surengti priešlėktuvinės, priešcheminės apsaugos, sanitarijos kursai¹⁸⁶.

Organizacijos centro valdyba, susidariusi Lietuvoje sudėtingai padėčiai, ėmė raginti visas Draugijos nares, kurios nebuvo Šaulių sąjungos narėmis, aktyviai įsijungti į šios organizacijos veiklą¹⁸⁷.

Draugijos centro valdybos pirmininkėmis buvo renkamos ponios A. Ambraziejūtė-Steponaitienė, J. Kubilienė, V. Černienė, Pundzevičienė, N. Grigaliūnienė, S. Oželienė, V. Černienė, M. Tumienė.

Draugijos garbės pirmininkėmis buvo Ona Stulginskienė ir Sofija Smetonienė, o garbės narėmis - A. Ambraziejūtė-Steponaitienė, garbės nariai buvo ir karininkai vyrai - gen. V. Nagevičius, plk. T. Daukantas.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, liepos 2 d. Draugijos valdyba kreipėsi į vidaus reikalų ministrą, prašydama leisti Draugijai ir jos sekcijai kariams ligoniams globoti veikti toliau, tačiau 1940 m. rugpjūčio 20 d. nutarimu Draugijos su visais jos padaliniais veikla buvo uždrausta¹⁸⁸.

185 1939 m. rugpjūčio 31 d. raštas kariuomenės štabo viršininkui// LVA. - F. 608. - Ap. 1. - B. 9. - L. 54.

186 1939 m. rugsėjo 18 d. centro valdybos aplinkraštis draugijos skyriams// Ten pat. - L. 15.

187 Centro valdybos aplinkraštis// LVA. - F. 608. - Ap. 1. - B. 9. - L. 89.

188 1940 m. rugpjūčio 20 d. vidaus reikalų ministro nutarimas// LVA. - F. 1367. - Ap. 1. - B. 239. - L. 180.